

Τὸ Γέλιο

Οἱ πηγές του σιὴ ζωὴ καὶ σιὴν Τέχνη

ΤΟΥ ΓΑΛΛΟΥ ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟΥ MARCEL PAGNOL

Ἦστερα ἀπὸ τόσους φιλόσοφους καὶ ἠθικολόγους πού ἀσχολήθηκαν μὲ τὸ θέμα, εἶναι κάπως τοιμηρὸ νὰ γράφεις μιὰ μελέτη, ἔστω καὶ μικρή, γιὰ τὸ Γέλιο. Ὡστόσο, πρέπει νὰ παραδεχτοῦμε πὼς ὅλα τὰ δοκίμια γιὰ τὸ Γέλιο, δὲν μᾶς προσφέρουν παρὰ μιὰ πλούσια σειρά ἀπὸ ἀστεῖες ἱστορίες ἢ συλλογές κωμικῶν λέξεων, πού συνοδεύονται ἀπὸ ἐπεξηγήσεις. Δυστυχῶς κάθε συγγραφέας μᾶς δίνει τόσες διαφορετικὲς ἐξηγήσεις ὅσες κ' οἱ ἱστορίες του, τόσες ἀναλύσεις ὅσες κ' οἱ ἀστεῖς λέξεις του, κ' ἔτσι οἱ φιλόσοφοι καταλήγουν ὅλοι νὰ ὁμολογήσουν, ὅπως ὁ μεγάλος Bergson, πὼς «Σκοπὸς μας δὲν εἶναι νὰ κλείσουμε τὰ κωμικὰ στοιχεῖα μέσα σ' ἓνα σχῆμα πολὺ πλατὺ καὶ πολὺ ἀπλὸ...» ἢ ὅπως ὁ ἔξοχος φιλόσοφος Ribot, πὼς : «Τὸ γέλιο προκαλεῖται μέσα σὲ συνθήκες τόσο ἐτερόκλητες καὶ πολλαπλές, ὥστε ὁ περιορισμὸς ὄλων τῶν αἰτιῶν σὲ μιὰ καὶ μόνη, εἶναι σίγουρα προβληματικὸς». Κωντολογίς, τὸ Γέλιο εἶναι φαινόμενο πάντα ὅμοιο, τουλάχιστον ὡς πρὸς τὴν κυριότερη ἔκφρασή του, τὴν πολὺ ἢ λίγο ἔντονη σύσπασή τοῦ μεγάλου ζυγωματικοῦ, πού τὴ συνοδεύει ἓνα εἶδος σπασμοῦ τῶν ἀναπνευστικῶν πόρων. Θεωρήσαμε πὼς δὲ θὰ ἔταν ἀδύνατο «νὰ τὸ κλείσουμε σ' ἓνα σχῆμα πολὺ πλατὺ καὶ πολὺ ἀπλὸ», πού θὰ μᾶς ἔδινε μιὰ μοναδικὴ ἐξηγήσή του, σωστή γιὰ ὅλα τὰ εἶδη γέλιου, σ' ὅλες τὶς ἐποχὲς καὶ σ' ὅλες τὶς χῶρες. Αὐτὸ τὸ σχῆμα ἀναζητήσαμε καὶ ἐλπίζουμε πὼς τὸ βρήκαμε καὶ τὸ ὑποβάλλουμε στὴν κρίση τοῦ ἀναγνώστη. Ὁ πιὸ ἐπιεικὴς ἀναγνώστης θὰ σηκώσει σίγουρα τοὺς ὤμους του καὶ θὰ γελᾷσει μὲ τὴ ματαιοδοξία μας : «Ἐκεῖ πού ἀπότυχαν οἱ δάσκαλοι, ἔχετε τὴν ἀπαίτηση νὰ περνοῦτε εἰσεῖς». Νὰ γιατί θ' ἀναφέρω ἐδῶ μιὰν ἀμερικάνικη παροιμία πού ἄκουσα ἀπὸ κάποιον κινηματογραφιστὴ πού μᾶς ἐρχόταν ἀπὸ τὸ Χόλυγουντ : «Ὅλοι οἱ σοφοὶ ἤθεραν πὼς ἦταν ἀκατόρθωτο. Μιὰ μέρα ἓνας ἀμαθὴς τὸ κατόρθωσε». Αὐτὸ ἀκριβῶς τὸ ξεχωριστὸ προτέρημα πού σὲ ὀρισμένους περιπτώσεις ἔχει ἡ ἀμάθεια, μού ἔδωσε τὸ κουράγιο νὰ γράψω αὐτὸ τὸ βιβλιαράκι.

ΟΙ ΘΕΩΡΙΕΣ ΚΑΙ ΤΑ ΠΡΑΓΜΑΤΑ

Πολλοὶ φιλόσοφοι ὥστόσο, ἂν καὶ ὁμολογῆσαν πὼς δὲν τοὺς ἦταν δυνατὸ νὰ δώσουν τὸν τύπο τοῦ Γέλιου, μᾶς ἔδωσαν ἐξηγήσεις πού μοιάζουν μὲ τύπους. Σ' ἓνα του ἐξαιρετικὸ ἔργο «Τὸ γέλιο καὶ οἱ γελῶντες», ὁ Lucien Fabre μᾶς λέει : Ἡ θεωρία τοῦ Bergson μὲ δυὸ λόγια εἶναι αὕτη : Κωμικὸ εἶναι ὅ,τι μᾶς δίνει τὴν ψευδαίσθησή τῆς ζωῆς ἀπὸ τὴ μιὰ καὶ τὴν ψευδαίσθησή μηχανικῆς διευθέτησής ἀπὸ τὴν ἄλλη. Ἡ θεωρία τοῦ Melinand εἶναι γενικότερη : Εἶναι κωμικὸ ὅ,τι μπορούμε νὰ χαρακτηρίσουμε ἀπὸ τὴ μιὰ σὰν παράλογο καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη σὰν παραπολὺ οἰκεῖο. Ἡ δική μας ἀποψη τέλος εἶναι πολὺ πιὸ γενικὴ : Κωμικὸ εἶναι ὅ,τι μπορεί ἀπὸ τὴ μιὰ νὰ δημιουργηθεῖ ἀναστάτωση καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη νὰ διευθετηθεῖ κεραυνοβόλα καὶ μὲ ἐπιτυχία αὕτη τὴν ἀναστάτωση. Ἡ θεωρία τοῦ Bergson, χωρὶς νὰ τὸ ἀντιλαμβάνεται ὁ ἴδιος, περιορίζεται σὲ νὰ παρέχει τὰ στοιχεῖα γιὰ τὴν ποιικιλία αὐτῆς τῆς ἀναστάτωσης, τῆς ὁποίας τὴν ὑπαρξὴ δὲν εἶχε ὑποπτευθεῖ. Ἡ θεωρία τοῦ Melinand περιορίζεται στὴν παροχή, μέσα στὶς ἴδιες συνθήκες, μιᾶς ποιικιλίας τρόπων γιὰ τὴ διευθέτησή τῆς ἀναστάτωσης.

Σίγουρα ὅλοι αὐτοὶ οἱ τύποι πού ὀφείλονται σὲ σοφοὺς μεγάλους ἀξίας, εἶναι ἀποτέλεσμα μακροχρόνιας καὶ ὑπομονετικῆς ἐρευνας καὶ δίχως ἄλλο ἐξηγοῦν ὀρισμένους εἰδικὲς περιπτώσεις γέλιου. Ὡστόσο ἂς μᾶς ἐπιτραπῆ ἐδῶ νὰ κρίνουμε ὅχι τὴ με-

θοδὸ ἢ τὴν θεωρία, ἀλλὰ τὴν ἴδια τὴν οὐσία τῆς ἐρευνας τους καὶ τὸ σκοπὸ πού φαίνεται νὰ εἶχαν ἐπιδιώξει, θέλω νὰ πῶ τὴν ἀνακάλυψη, μέσα στὴ φύση, τῶν πηγῶν τοῦ κωμικοῦ, νὰ μπορούν νὰ ποῦν : «Κωμικὴ εἶναι κάθε πράξη... κλπ. κλπ.» Μὰ ἂν ποῦν ὅτι ὑπάρχουν πηγές τοῦ κωμικοῦ ὅπως ὑπάρχουν πηγὲς ἠλεκτρισμοῦ, εἶναι σὰ νὰ βεβαιώνουν πὼς ὑπάρχουν μέσα σὲ ὀρισμένα καλοῦπια, σὲ ὀρισμένες κινήσεις, σὲ ὀρισμένους χαρακτήρες μερικὰ *ergs* τῆς περίφημης *vis comica* πού παραμονεύουν τὸν περαστικὸ γιὰ νὰ χιμῆζουν στὸ ζυγωματικὸ του. Αὕτη ἡ ἰδέα ὅχι μόνον συζητήσιμη εἶναι, ἀλλὰ καὶ ἀπόλυτα ἀστήρικτη. Δὲν ὑπάρχει κωμικὸ καθ' ἑαυτὸ καὶ μὲ τὶς ἴδιες ἰδιότητες πάντα. Καμμιὰ κίνηση καὶ καμμιὰ πράξη δὲν μπορεί νὰ χαρακτηριστεῖ «κωμικὴ». Ἐνα παιδάκι τριῶν χρονῶν οὐρλιάζει. Ἐχῶσε μέσα στὸ ρουθόφι του μιὰ παραμάνα. Κανεῖς δὲν γελᾷει καὶ ὁ πατέρας του τηλεφωνεῖ μὲ φωνὴ ἀλλοιωμένη στὸ γιατρό. Ἄν συνέβαινε τὸ ἴδιο πράμα σ' ἓνα δεσπότη ἢ σ' ἓνα δικαστή, οἱ πρώτοι πού θὰ τὸ μαθαίνανε θὰ σιγάγανε στὰ γέλια μὲ τὸ παράξενο αὐτὸ ἀτύχημά του... Ἐνας γέρος ραχοσυλλέκτης, καθὼς σκύβει σὲ σκουπιδοτενεκέ, δὲν μπορεί νὰ συγκρατήσει ἓνα δυσάρεστο ἤχο. Τὸ πράγμα εἶναι πολὺ λίγο ἀστείο. Ἄν ὅμως τὸ πάθαινε κάποιον ὑψηλὸ πρόσωπο μὲ μεγάλη στολή, σὲ κάποια ἐπίσημη τελετὴ, τὴν ὥρα ἀκριβῶς πού ἐπικρατεῖ ἀπόλυτη σιωπὴ, τὸ γέλιο θὰ ξεσποῦσε δυνατὸ καὶ ἀσυγκράτητο.

Ἄπὸ τὴν ἄλλη, τὸ ὁποιοδήποτε περιστατικὸν μπορεί νὰ προκαλέσει τὸ γέλιο. Ἔτσι, τὸ θέαμα ἑνὸς ἀνθρώπου κρεμασμένου, μὲ τὴν τεράστια γλώσσα πού βγαίνει μέσα ἀπὸ ἓνα στόμα μελανιασμένο, δὲν ἔχει τίποτα τὸ κωμικὸ. Ὡστόσο, ἂν ὁ κρεμασμένος εἶναι ἓνας ἀπαίσσιος τύραννος πού ἐκτελεῖται μπροστὰ στὰ θύματα του, οἱ τελευταῖοι σπασμοὶ τῆς ἀγωνίας του θὰ χαριετιστοῦν ἀπὸ δυνατὰ καὶ βάρβαρα γέλια. Τέτοια παραδείγματα θὰ μπορούσα πολλὰ ν' ἀραδιάσω. Προτείνω λοιπὸν στὸν ἀναγνώστη ἓνα συμπέρασμα κεφαλαιώδους σημασίας : Δὲν ὑπάρχουν πηγές κωμικοῦ μέσα στὴ φύση. Ἡ πηγὴ τοῦ κωμικοῦ βρίσκεται μέσα σ' αὐτὸν πού Γελᾷ. Ἔτσι δὲ θὰ προσπαθήσουμε νὰ δώσουμε ἀπάντηση στὴν ἐρώτησή πού θέσαν οἱ Δασκαλοὶ μας : «Γιὰ προκαλεῖ τὸ γέλιο;» Πολὺ πιὸ ἐνδιαφέρον γιὰ μᾶς εἶναι ν' ἀπαντήσουμε στὸ : «Γιὰτι γελᾷμε;» Μιὰ καὶ μόνη ἀπάντηση στὴ δεύτερη ἐρώτησή περιέχει καὶ ὅλες τὶς ἀπαντήσεις στὴν πρώτη.

Πρὶν φάξουμε νὰ βροῦμε τὴ λύση τοῦ προβλήματος, ἂς προσπαθήσουμε νὰ συγκεντρώσουμε ὅλες τὶς ἐπιβεβαιωμένες ἐννοιες πού ὑπάρχουν σχετικὰ μ' αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ τὸ γέλιο καὶ ὅχι σχετικὰ μὲ τὸ κωμικὸ. Γνωρίζουμε λοιπὸν πὼς οἱ διαφορὲς ἐκφράσεις του προκαλοῦν, λίγο-πολύ, μεγάλη ἀταξία στὶς κινήσεις, στὶς στάσεις καὶ στὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ προσώπου. Ὅταν τὸ γέλιο γίνεται ἀκράτητο, φτάνει στὰ ὅρια τῆς φυσικῆς τρέλας, γίνεται μιὰ καταιγίδα ἀπὸ ἀντανακλαστικὲς συσπάσεις πού ἀλληλοσυγκρούονται ἢ προσαιζάνονται, καὶ αὐτὸς πού γελᾷ μὴ συγκρατώντας πιά τὸν ἑαυτὸ του, καταλήγει σὲ ὀδονροτάτους σπασμούς. Ἡ ἀπόλυτα ἐπισημονικὴ περιγραφή πού μᾶς δίνει ὁ Lucien Fabre εἶναι νομίζουμε καὶ ἡ πιὸ τέλεια καὶ παραπέμπουμε σ' αὕτη τὸν ἀναγνώστη. Πρέπει ἐπίσης νὰ ἀναφέρουμε μιὰν ἀλήθεια πού παραδέχτηκαν ἴσασε σήμερα ὅλοι οἱ φιλόσοφοι : «Μονάχα οἱ ἀνθρώποι γελοῦν». Ὁ Ραμπელαι τὴ διατυπώνει μὲ σαφήνεια στὸν περίφημο στίχο του : «Τὸ γέλιο εἶναι τοῦ ἀνθρώπου μονάχα». Παρακάτω θὰ ἐπιχειρήσουμε ν' ἀποδείξουμε

πώς αυτή ή αλήθεια δέν είναι τόσο απόλυτη, όσο φαίνεται. Θα δεχτούμε πώς απ' όλα τά ζώα, ό άνθρωπος είναι εκείνος που γελάει πιο εύκολα και πιο συχνά, και θα εξηγήσουμε τό γιατί. "Όμως, έπειτα, θα προσπαθήσουμε ν' αποδείξουμε την ύπαρξη του γέλιου—κάτω από άλλες μορφές φυσιολογίας— και στά ζώα. Και νά τώρα μια άλλη αλήθεια που αποτελεί τή μεγάλη ανακάλυψη του Bergson και τή σφραγίδα τής μεγαλοφυίας του: «Ο άνθρωπος δέν γελάει παρά με τόν άνθρωπο ή με τό ζώο που προσπαθεϊ νά μοιάσει στον άνθρωπο ή και άκόμα με τόποιοδ ή ποτε αντικείμενο που έχει άνθρωπινό σχήμα». Η άποψη αυτή είναι άκαταμάχητη και θεωρώ τελείως άχρηστο νά την ανάλυσω. Η ανάλυση του Bergson είναι τέλεια. Αυτές είναι οι δύο μεγάλες αλήθειες που μάς φαίνονται άδιάσειστες. "Όμως πριν εκθέσουμε τή δική μας θέση, άς μάς επιτραπεί νά συζητήσουμε μιάν άλλη άποψη πολύ διαδεδομένη και που νομίζουμε λαθεμένη. Πολλοί, δηλαδή, συγγραφείς, και μάλιστα σπουδαίοι, βεβαιώνουν πώς ό άνθρωπος γελάει όταν ξαφνιάζεται. Από διάφορες συζητήσεις που κάναμε με συγχρόνους μας, βγάλαμε τό συμπέρασμα πώς όλοι σχεδόν παραδέχονται αυτή τήν άποψη.

Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΝΟΜΑΡΧΗ ΚΑΙ ΤΟΥ ΧΑΣΑΠΗ

Νά ό Νομάρχης. Περπατάει στο πεζοδρόμιο που ήσκιώνεται απ' τά πλατάνια. Φοράει πολιτικά και κάνει τόν περίπατό του ινκόρνιτο. Δίχως νά είμαι φίλος του, τόν γνωρίζω άρκετά καλά. Είναι ό τύπος του έντιμου πολίτη που έχει παρασημοφορηθεϊ στον Πόλεμο. Με τούς άλλους λίγο σκληρός, μά πιο σκληρός άκόμα με τόν έαυτό του. Λιγάκι φαντασμένος βέβαια, αλλά κα αυτό δικαιολογημένο από τήν εξαιρετική έπιτυχία του που όφείλεται μόνον στην μεγάλη του άξια.

Ό κύριος νομάρχης περπατάει άργά, κάπως σκεπτικός, με λιγάκι άνασχηκωμένο τό πηγούνι. Αναλογίζεται τά έπακόλουθα τής έφαρμογής των 37 διαταγμάτων τής τρέχουσας έβδομάδας. Ξαφνικά τραβάει τήν προσοχή μου τό κοστούμι του. Μου φαίνεται σαν κάπου νά τό 'χω ξαναδεί. Είναι ένα γκρι-μπλε πρηνς ντε Γκαλ με μικρές κόκκινες γραμμές. Στο κεφάλι φοράει έναν παναμά, και καφεδιά μπουτνια με καταπληκτικά χοντρή σόλα. Μά που έχω ξαναδεί αυτό τό τόσο ιδιόμορφο σύνολο; Τό βρήκα! Είναι περίπου τό ίδιο με τό κοστούμι του Γκαετάνο Στρόμπολι, του σαραντάρη Δόν Ζουάν που είναι, όπως ξέρει ό κόσμος όλος, ό έραστής τής ωραίας χασάπαινας. Γιατί τάχα φόρεσε ένα τέτοιο κοστούμι; Γιατί, δίχως νά τό ξέρει, ντύνεται στον ίδιο ράφτη με τόν κομψότατο Στρόμπολι. Γιατί είναι πεντηνάρης και προσπαθεϊ νά κνεάζει». "Άλλωστε έπάνω στο Νομάρχη αυτό τό κοστούμι είναι παραπολύ κομψό και διακριτικότητας φανταζι.

Τέλος μου χρειάζεται πολύ αυτή τήν ήμέρα ό νομάρχης, ντυμένος σαν τόν έραστή τής ωραίας χασάπαινας. Και επί τέλους μήν κάνετε και τόσες έρωτήσεις στον συγγραφέα που σκαρώνει ένα παράδειγμα άποφασιστικής σημασίας. "Αν βρισκόμαστε στο Θέατρο, θα μου δίνατε σίγουρα αυτό τό δικαίωμα.

Πίσω του, μικρά, νά που εμφανίζεται κι ό χασάπης. Και τί χασάπης; Με τά όλα του: Αιματώδης, αίματοβαμμένος, αίμοβόρος. Φοράει τή χασαπόρομπα, τό χασαπογέλεκο, κ' έχει ένα σβέροκο αληθινά χασάπη. Κοιτάζει μπροστά του, βλέπει έξαφρα τήν πλάτη του νομάρχη κι αρχίζει νά τρέχει. "Ο νομάρχης δέν είδε τίποτα. Περπατάει πάντα με βήματα σιγανά, αναπνέει τό βραδινό άγεράκι και βάζει σε κάποια τάξη τις σκέψεις του. Τόν άπασχολούν τά πλαστογραφημένα δελτία άρτου, έπειτα εκείνη ή έκλογική νοθεία, άσε πια τήν άπεργία των ύπαλλήλων των κομμωτηρίων που δέν θέλουν πια νά πληρώνονται με τό κούρσισμα, μά με βάση τό βάρος των μαλλιών που κόβονται. Σκέφτεται, προσπαθεϊ νά πάρει σωστές άποφάσεις.

"Ο χασάπης τρέχει πάντα, πλησιάζει... Τήν περασμένη βδομάδα, χάρη στον φίλο του Φερδινάνδο, τόν φιλικατζή, έμαθε τήν οικογενειακή του άτυχία και τότε δήλωσε έπίσημα: «Αν ποτέ συναντήσω τόν Γκαετάνο Στρόμπολι, θα φάει τέτοια κλωτσιά στα πιανά, που θα του χρειαστούν δέκα χιλιάδες φράγκα για νά επισκευάσει τις μασέλες του». "Ο χασάπης φάνει τρία μέτρα πίσω από τόν Νομάρχη, στέκεται, παίρνει μια βαθεία ανάσα, βγάζει τή γλώσσα του από τήν πολλή συγκέντρωση δυνάμεων, και χόπ! τραβάει μια μεγαλοπρεπέστατη κλωτσιά στα πιανά του κ. Νομάρχη.

"Ο κ. Νομάρχης κάνει ένα πήδημα και τρία βήματα, και γυρίζει

πρός τά πίσω πράσινοσ από θυμό και ντροπή. "Ο χασάπης βλέπει τό πρόσωπο του κ. Νομάρχη, τόν άναγνωρίζει, γίνεται κατακόκκινος και κάτι προσπαθεϊ νά άρθρώσει. "Έχει μείνει ξερός, είναι έτοιμος νά βάλει τά κλάματα, γονατίζει και μαζεύει δυό δόντια—άπό πορσελάνη—του κ. Νομάρχη. Ποιός από τούς δυό ξαφνιάστηκε στον ύπερτατο βαθμό; Ποιός δέ γελά καθόλου; "Ο κ. Νομάρχης κι ό Χασάπης. «Γιατί, όταν ξαφνιαζόμαστε, ποτέ δέ γελάμε».

Μ' αυτή όμως τή νομαρχιακή περιπέτεια ποιός γέλασε; 'Εγώ, έγώ που είδα τόν χασάπη νά πλησιάζει, που ήξερα όλη τήν ιστορία, κ' είδα και τήν καταπληκτική κλωτσιά του. 'Εγώ δέν ξαφνιάστηκα, όμως γέλασα με τήν καρδιά μου, όπως και καμιά δεκαριά άλλοι άργόσχολοι. Τί μάς έκανε νά γελάσουμε; Η έκπληξη των δυό πρωταγωνιστών τής σύντομης αυτής κωμωδίας. Είναι λοιπόν βέβαιο πώς ή έκπληξη προκαλεί γέλιο, ή έκπληξη όμως των άλλων. Αυτό προς τό παρόν δέν είναι παρά μια διαπίστωση. Η θεωρία μας για τό Γέλιο θα προσπαθήσει νά σάς εξηγήσει τό γιατί.

ΤΙ ΕΙΝΑΙ ΤΟ ΓΕΛΙΟ

Τώρα που φτάσαμε στο κεφάλαιο όπου πρέπει νά συζητήσουμε τήν θεωρία μας για τό Γέλιο, σά νά τά βρίσκουμε λίγο σκούρα. Συνηθισμένος νά βάζω τά πρόσωπά μου νά μιλάνε, μά άρκετά άπειρος στη τέχνη του λόγου, διάτασα για ένα διάστημα, ίσαμε που νά διαλέξω άνάμεσα στους δυό τρόπους που θα μου επιτρέπανε νά εκθέσω καθαρά και τέλεια μια άποψη.

Με τόν πρώτο τρόπο θα 'πρεπε νά πάρουμε χιλια παραδείγματα απ' τήν καθημερινή ζωή κ' ύστερα νά τά ένοποιήσουμε και νά τά φωτίσουμε μ' ένα Νόμο: Είναι μια μέθοδος λεπτή που προετοιμάζει τήν συγκάταθεση του άναγνώστη και που κρατώντας τον από τό χέρι, τόν οδηγεί σε μια προμελετημένη ήδη λύση. Είναι ή μέθοδος του Σωκράτη: Η μειευτική. Μ' έναν κάποιο τρόπο τή μεταχειριστήκαμε στην αρχή τούτου του βιβλίου. Τό αποτέλεσμα δέν μάς ικανοποίησε. Είναι βλέπεις δύσκολο νά μιμηθείς τόν Σωκράτη. Μεταχειριστήκαμε λοιπόν τή δεύτερη μέθοδο, τή μέθοδο του Εύκλειδη. Είναι πιο εύκολο νά μιμηθείς τούς έπιστήμονες. Οι άνακαλύψεις τους μεταβιβάζονται, ενώ οι άνακαλύψεις των καλλιτεχνών όχι. "Όσο κι αν σπασοκεφαλιάσουμε κοιτάζοντας τήν Τζοκόντα του Ντα Βίντσι, δέν άποχτούμε τό ταλέντο του. Μά αν ένας μεγαλοφυής σοφός άνακαλύψει τό μαπαρούτι και μάς δώσει τή συνταγή, άκόμα και ό πιο ήλιθιος μπορεί νά τό κατασκευάσει. Μάς τό 'χουν ήδη άποδείξει, και θα μάς τό άποδεικνύουν συνέχεια. Νά γιατί, όπισθοχωρώντας μπροστά στη μέθοδο του φιλόσοφου, καταφεύγουμε στο γεωμέτρη, που τό μεταδοτικό του πνεύμα δέν μετράει μόνον τή γή, αλλά μάς μαθαίνει νά τήν μετράμε και μεις.

Πρώτα - πρώτα λοιπόν θα αναπτύξουμε τό Νόμο του Γέλιου σά νά τόν παραλάβουμε από τό όρος Σινά. "Υστερα θα προσπαθήσουμε ν' άποδείξουμε πώς όλα τά γεγονότα και όλα τά παραδείγματα άποδεικνύουν τήν άπόλυτη άκρίβεια του νόμου αυτού που εξηγεί όλα τά είδη γέλιου σε όλες τις χώρες και σ' όλους τούς καιρούς. Τό πλεονέκτημα αυτής τής μεθόδου είναι πώς μάς γλυτώνει από τήν τεράστια προσπάθεια νά ταξινομήσουμε τούς διάφορους τρόπους έκδηλώσεως του γέλιου.

"Έτσι ό άναγνώστης θα δει πώς όλα τά ειδικά παραδείγματα που θα του παρουσιάσουμε συγκλίνουν προς τόν ίδιο κεντρικό στόχο. Άποδεικνύουν τήν άκρίβεια του νόμου. Δέν μπορεί κανείς νά ταξινομήσει, ούτε νά τακτοποιήσει κατά κατηγορίες τις άκρίβεις μιās περιφέρειας. 'Ελπίζουμε πώς ή άπλοικότητα αυτής τής σύγκρισης θα κριθεϊ με έπιεικεια από τόν άναγνώστη, που θα μάς επιτρέψει νά του παρουσιάσουμε με κάποια άταξία άντιφιλοσοφική τά έπιχειρήματα και τις παρατηρήσεις μας.

Νά λοιπόν πώς ορίζουμε τό Γέλιο.

1) Τό γέλιο είναι άσμα θριαμβευτικό, είναι ή έκφραση μιās στιγμιαίας άνωτερότητας που άνακαλύπτει ξαφνικά αυτός που γελά, σε βάρος αυτού που προκαλεί τό γέλιο.

2) "Υπάρχουν δυό είδη Γέλιου, τόσο άποκαρυσμένα τό 'να από τό άλλο μά και τόσο άλληλέγγυα, όσο και οι δυό πόλοι του πλανήτη μας.

3) Τό πρώτο είναι τό αληθινό Γέλιο, που τονώνει, ξεκουράζει,

είναι φυσικό. Γελώ γιατί αισθάνομαι ανώτερος από σένα (ή από τον άλλο ή από όλο τον κόσμο, ή κι από τον ίδιο τον εαυτό μου). Αυτό θα το ονομάσουμε **Θετικὸ Γέλιο**.

4) Τὸ δεύτερο εἶναι σκληρὸ καὶ σχεδὸν θλιβερό. Γελῶ γιατί εἶσαι κατώτερός μου. Δὲν γελῶ γιὰ τὴν ἀνωτερότητά μου, γελῶ μὲ τὴν κατωτερότητά σου. Εἶναι τὸ **ἀρνητικὸ Γέλιο**, τὸ περιφρονητικὸ γέλιο, τὸ ἐκδικητικὸ γέλιο, τὸ γέλιο τῆς βεντέτας ἢ, τὸ λιγότερο, τῆς ἀνταπόδοσης.

5) Ἀνάμεσα στὰ δύο αὐτὰ Γέλια, συναντᾶμε ἕνα πλῆθος παραλλαγές. Καὶ στὸν Ἰσημερινό, σὲ ἴση ἀπόσταση ἀπὸ τοὺς δύο πόλους θὰ βροῦμε τὴν τέλεια ἐκφραση τοῦ Γέλιου ποὺ ἀποτελεῖται ἀπὸ τὴ συγχώνευση τῶν δύο γέλιων. Ὅταν ἡ στρατιά τοῦ Δεκλέρι ἀνακατέλαβε τὸ Παρίσι, γελάσαμε μέχρι δακρῶν, γιατί ἡ Γαλλία εἶχε ἐλευθερωθεῖ καὶ ξανάπαιρνε τὴ θέση της μέσα στὸν κόσμο, καὶ γελάσαμε σκληρά, γιατί ὁ κατακτητὴς διώχτηκε, ποδοπατήθηκε, τσακίστηκε. Αὐτὸ ἦταν Γέλιο τέλει, ἕνα γέλιο πού ἐβγαίνει κι ἀπ' τὴν ψυχὴ κι ἀπ' τὸ σῶμα, ἦταν γέλιο σ' ὅλη του τὴν ἔνταση, τὸ **Γέλιο τοῦ Ἀνθρώπου**.

ΜΕΡΙΚΕΣ ΕΚΦΡΑΣΕΙΣ

Νομίζω πὼς θὰ μπορούσαμε νὰ βροῦμε μερικές ἀποδείξεις μέσα στὴν ἴδια τὴ γαλλικὴ γλῶσσα, γιατί ἡ γλῶσσα περιέχει μεγάλες ἀλήθειες, καὶ φιλοσοφικές καὶ ἐπιστημονικές, ἀρκεὶ κανεὶς νὰ κάνει τὸν κόπο νὰ τὴν ἐξετάσει, νὰ ἀνακαλύψει τίς ρίζες τῶν λέξεων καὶ νὰ ἀναλύσει καθιερωμένες ἐκφράσεις.

Ἐπάρχουν λαϊκὲς ἐκφράσεις ποὺ δὲν εἶναι παρὰ ποιητικὲς μεταφορές. Μιὰ μέρα, ἡ σύγχρονη ἐπιστῆμη διαβάει στὸ μικροσκοπίο της τὴν ἀληθινὴ τους ἔννοια, κι ἀνακαλύπτει πὼς ὁ παλιὸς ἐκείνος συνδυασμὸς λέξεων, λείος ἀπ' τὴ μακροχρόνια χρῆση του, περιέχει μιὰ κρυμμένη ἀλήθεια, κι ἐκφράζει κάποιον μυστικὸ τῆς φύσης, δηλαδὴ κάποιον Νόμο. Ἄς προσπαθήσουμε λοιπὸν νὰ μεταφράσουμε μερικές ἐκφράσεις ποὺ ἀφοροῦν τὸ Γέλιο.

«Θὰ γελᾶσαι πιὸ πολὺ ὅποιος γελᾶσαι τελευταῖος». Ἡ παροιμία σημαίνει ἀκριβῶς: «Θὰ θριαμβεύσει ἀληθινὰ αὐτὸς ποὺ θὰ θριαμβεύσει τελευταῖος».

«Πῆρε μὲ τὸ μέρος του αὐτοὺς ποὺ γελούσαν»: Ἐκανε καταγέλαστο τὸν ἀντίπαλό του, δηλαδὴ τὸν ἔβαλε σὲ κατάσταση μειονεκτικότητας, κέρδισε τὸ παιχνίδι. «Πρέπει νὰ προφτάσεις νὰ γελᾶσεις μὲ τὸ κάθε τι, γιὰ νὰ μὴν κλάψεις»: Πρέπει νὰ βιαστείς νὰ θεωρήσεις τὸν εαυτό σου ἀνώτερον ἀπ' ὅλα γιὰ νὰ μὴν γίνεις κατώτερος ἀπ' ὅλα. Ἐνας στρατιωτὴς διηγεῖται πὼς πέρασε δύο μερόνυχτα μέσα σ' ἕνα λάκκο ποὺ εἶχε ἀνοίξει ἡ βίβια στὴ γραμμὴ τοῦ μετώπου. Οἱ σφαῖρες τῶν μυδραλιοβόλων σφύριζαν πάνω ἀπ' τὸ κεφάλι του, οἱ φωτοβολίδες τὸν φωτίζανε καὶ τὸν τυφλώναν. «Φίλε μου, σοῦ ὀρκίζομαι πὼς δὲν γελούσα ἐκείνη τὴ στιγμὴ»: Πράγμα ποὺ σημαίνει: «Δὲν ἤμουν καθόλου ἀνώτερος τῶν περιστάσεων». Ὁ κανὸς μαθητῆς περνᾶει ἀπ' τὸ πειθαρχικὸ συμβούλιο: «Νεαρέ, ἡ κατάσταση σου δὲν εἶναι γιὰ γέλια», ποὺ σημαίνει: «Ἡ θέση σου δὲν εἶναι λαμπρὴ κι αὐτὸ θὰ τὸ διαπιστώσεις σὲ λίγο». Σὲ μιὰ συνεδρίαση τῆς Βουλῆς γίνεται ἐπίθεση ἐναντίον βουλευτοῦ. Τὸν κατηγοροῦν ὅτι καταχράστηκε χρήματα, ὅτι ἔπαιρνε προμήθειες, ὅτι διασπάθισε τὸ χρήμα τοῦ δημοσίου. Οἱ κατηγορίες ποὺ τοῦ προσάπτουν συμβαίνει νὰ εἶναι βάσιμες καὶ δὲν εἶναι σὲ θέση νὰ δώσει καμμὴν ἀπάντηση. Τί κάνει λοιπὸν; Ὅσο ὁ κατηγορὸς του μιλάει, αὐτὸς σηκώνει τοὺς ὤμους του, κοιτάζει τὸ ταβάνι, καὶ ἀπὸ καιρὸ σὲ καιρὸ σκάει στὰ γέλια.

Τέλος σηκώνεται καὶ λέει: «Κύριοι, θὰ 'ταν ταπεινωτικὸ γιὰ μένα ν' ἀπαντήσω σὲ τόσο ποταπὲς κατηγορίες. Τίς κλωτσᾶω καὶ ἀπλοῦστατα γελῶ, μάλιστα κύριοι, γελῶ». Δὲν γελᾷ καθόλου, μὰ μὲ τὸ προσποιητὸ γέλιο του, προσπαθεῖ νὰ πείσει τοὺς ἄλλους πὼς εἶναι ἀνώτερος ἀπ' ὅλα αὐτὰ ποὺ τοῦ καταμαρτυροῦν. Ἡ ἐκμετάλλευση τοῦ προμελετημένου αὐτοῦ γέλιου—τοῦ ὁποίου τὸ ἀποτέλεσμα δὲν εἶναι πάντα καλὸ—ἀποδεικνύει ἀπόλυτα τὴν ὀρθότητα τῆς ἀποψῆς μας. Εἰπώθηκε τέλος, συχνὰ πὼς «Τὸ γέλιο ἀφοπλίζει». Αὐτὸς ποὺ θέλω νὰ δεῖρω καὶ ποὺ μὲ κάνει νὰ γελᾶσω, ὁμολογεῖ τὴν ἀνωτερότητά μου. Συγκρατῶ τὸ χτύπημα ποὺ θὰ τοῦ 'διναι, γιατί δὲ χτυπᾶ κανεὶς τὸς ἠττημένους. Θὰ 'ταν εὐκόλο νὰ βροῦμε κι ἄλλες ἐκφράσεις στὶς ὁποῖες θὰ μπορούσαμε νὰ δώσουμε μιὰ ἔννοια ποὺ νὰ ἐπιβεβαιώνει τὴν ἀποψὴ μας.

Θὰ ἐπιχειρήσουμε νὰ ἀνακαλύψουμε τώρα καινούριες ἀπο-

δείξεις, νὰ μελετήσουμε συνοπτικὰ τὸν τρόπο σκέψεως τοῦ προσώπου ποὺ γίνεται ἀντικείμενο κοροϊδίας.

Η ΚΟΡΟΪΔΙΑ

Πολλοὶ ἄνθρωποι κατέληξαν νὰ μονομαχήσουν γιὰ ἕνα ξέσπασμα γέλιου, κάποτε καὶ γιὰ ἕνα χαμόγελο· γιὰ νὰ ἐξαλείψουν τὴν προσβολὴ χρειάζονταν αἷμα. Ποιά προσβολή; Τὸ γεγονός πὼς μὲ τὸ γέλιο τοῦ ἢ τὸ χαμόγελό του αὐτὸς ποὺ γέλασε θέλησε νὰ δείξει πὼς εἶναι ἀνωτέρω ἀπ' αὐτὸν ποὺ κοροΐδεψε. Γιατί αὐτὸς ποὺ γέλασε ἀναγκηρῶς ἦταν μόνος του νικητῆς κ' ἔτσι τὸ πρόσωπο ποὺ σὲ βάρος του γέλασε ζητοῦσε ἐκδίκηση, γιὰ νὰ τὸν μεταβάλει, ἂν μπορούσε, σὲ ἠττημένο. Αὐτὸς ποὺ εἶναι «τὸ κοροΐδο» τοῦ χωριοῦ τοῦ ἢ τῆς συνοικίας του θεωρεῖται ἀπ' ὄλους τοὺς κατοίκους τοῦ χωριοῦ ἢ τῆς συνοικίας κατώτερος τους. Πολλὲς φορές τὸ πιστεύει κι ὁ ἴδιος καὶ νιώθει γι' αὐτὸ ντροπῆ.

Σὰν βρισκόμαι μὲ συντροφιά μπορεῖ νὰ γελοῦν μὲ μένα χωρὶς νὰ θυμῶσω. Γελοῦν γιατί ἔβαλα ἕνα καπέλο ποὺ δὲν μοῦ πάει, γιατί ἔπαθα μιὰ φλεγμονή, γιατί ἔκανα μιὰ γκάφα. Αὐτοὶ ποὺ γελοῦν εἶναι γοητευμένοι ἀπ' τὴ μικρὴ ἀνωτερότητά τους· τοὺς τὴ χαρίζω καὶ γελῶ κ' ἐγὼ γιατί εἶναι φίλοι μου. Θὰ μπορούσαμε νὰ δώσουμε τὸν ὀρισμὸ τοῦ φίλου λέγοντας: «Φίλος εἶν' ὁ ἄνθρωπος ποὺ μπορεῖ νὰ γελᾷ μὲ μένα χωρὶς νὰ θυμῶνω». Κ' ἐξ ἄλλου, ὅταν εἴμαστε μὲ φίλους, ἐπιδιώκουμε νὰ κάνουμε ὁ ἕνας τὸν ἄλλον νὰ γελᾶσει σιωπηρά, δηλαδὴ νὰ φανοῦμε γιὰ μιὰ στιγμὴ κατώτεροι ἀπ' τοὺς φίλους μας, γιὰ νὰ τοὺς χαρίσουμε μιὰ μικρὴ ἀπόλαυση. Ἔτσι, ὁ παπούς, θεληματικὰ καὶ μὲ μεγάλη ἐπιμέλεια, τσαλαπατᾷ τὴν ἴδία του τὴν ἀξιοπρέπεια καὶ ἐξευτελίζει τὸ εὐγενικὸ του πρόσωπο κάνοντας γκριμάτσες σὰν παλιάτσος πάνω ἀπ' τὴν κούνια τοῦ ἐγγονοῦ του. Ὅσο γιὰ τὸ νοῦν, φτάνει στὸ σημεῖο ν' ἀρκοῦνται, νὰ βρυχᾶται, νὰ γαβγίζει, ἐνῶ ὁ θεὸς μιμεῖται τὸ τραγοῦδι τῶν μικρῶν πουλιῶν. Αὐτὸς ὁ γενικὸς ἐξευτελισμὸς ἔχει σκοπὸ κι ἀποτέλεσμα νὰ κάνει τὸ παιδάκι νὰ γελᾶσει, νὰ τοῦ δώσει δηλαδὴ μιὰ ἰδέα τῆς ἀνωτερότητός του, νὰ τοῦ προσφέρει πολλοὺς σκλάβους, ποὺ ἀποδεικνύουν τὸ μέγεθος καὶ τὴν εὐκρίνεια τῆς ἀγάπης τους, μὲ τὸν ἐξευτελισμὸ τῆς ἀξιοπρέπειάς τους, ἔτσι ποὺ τὸ παιδάκι νὰ νιώσει αὐτοπεποίθηση. Πρέπει νὰ σημειώσουμε πὼς ἂν ἕνα τέτοιο σύστημα διαπαιδαγώγησης ἐφαρμοσθεῖ σὲ λίγο μεγαλύτερη κλίμακα, τὸ παιδί θὰ σχηματίζει υπερβολικὰ μεγάλη ἰδέα γιὰ τὴν ἀνωτερότητά του καὶ θὰ γίνῃ ἀδιόρθωτα ἀνυπόφορο. Ὁ παπούς, ὁ θεός, ὁ κουνὸς καὶ οἱ νουνοὶ μᾶς ὀδηγοῦν φυσικότητα στοὺς ἐπαγγελματίες κωμικοὺς ἠθοποιούς. Τολμῶ ν' ἀναφέρω ἐδῶ μιὰ σκηνὴ ἀπὸ μιὰ ταινία ποὺ δὲν εἶχε μεγάλη ἐπιτυχία, ἴσως γιατί ἡ θεωρία ποὺ ἀνέπτυξε δὲν εἶχε τὴ θέση της σὲ κινηματογραφικὴ ὀθόνη. Πρόκειται γιὰ ἕνα χαζὸ ποὺ θεωρεῖ τὸν εαυτό του Μουνὲ - Σουλὴ ἢ Σάφλ Μπουαγιέ. Αὐτὸ τὸ εἶδος ἡλίθιου εἶν' ἀρκετὰ διαδεδομένο. Μερικοὶ φαρσέρ, μέλη ἐνὸς κινηματογραφικοῦ ὀμίλου, κολακεύοντας τὴ λῶξα του, ὑπογράφουν μαζί του ἕνα θαυμάσιο, μὰ πλαστὸ, συμβόλαιο καὶ τὸν προτρέπουν νὰ φύγει γιὰ τὸ Παρίσι. Ἐνας παραγωγὸς, ποὺ μ' ἐκπληξὴ πρόσεξε τὴν κωμικότητα τῆς μορφῆς του, τοῦ δίνει ἕνα ρόλο σὲ μιὰ ταινία παραρδίας, χωρὶς νὰ τοῦ δώσει ἐξηγήσεις, ἔτσι ποὺ ἀμύητος παίξει μὲ μεγάλη σοβαρότητα καὶ ζωνρὴ συγκίνηση ἕναν ἵπποτικὸ ρόλο, σὲ μιὰ φάρσα. Μόνον στὴν πρώτη προβολὴ τῆς ταινίας ὁ δυστυχισμένος ἀνακαλύπτει τὴν ἀπάτη. Ντροπιασμένος ἀπ' τ' ἀκράτητα γέλια ποὺ ὑποδέχονται τίς πιὸ εὐγενικὲς κινήσεις του, φεύγει ἀπ' τὴν αἴθουσα καὶ σκέφτεται ν' αὐτοκτονήσει. Μιὰ νέα τὸν παρηγορεῖ.

(Ὁ Εἰρηναῖος περπατᾷ στὸ διάδρομο, ἀνάμεσα στοὺς προβολεῖς καὶ τίς πολυχρῶμες ἀφίσες. Εἶναι ταραγμένος, τρώει τὰ νύχια του, ἀναστενάζει. Ἀπὸ μακριὰ ἀκούγεται βουή, ὕστερα γέλια).

Εἰρηναῖος (νευριασμένος): Μὰ τί τοὺς κάνει νὰ γελοῦν ἔτσι; Θὰ πρέπει νὰ ναι αὐτὸς ὁ ἡλίθιος, ὁ Γκαλιμπέρ. Πάντως, δεῖχνουν πὼς διασκεδάζουν... Ὅμως παραδιασκεδάζουν, ἡ ἐρωτικὴ σκηνὴ μου δὲ θὰ τοὺς συγκινήσει... Ἴσως θὰ γελᾶσουν καὶ μ' αὐτῆ. Καὶ μάλιστα ἀφοῦ... Τέλος, ἂν γελᾶσουν, θὰ σημαίνει πὼς ὅλα τέλειωσαν ὀριστικά. Κ' ὕστερα, τόσο τὸ χειρότερο, σκοτίστηκα. Ἐπάρχει πάντα τὸ μπακάλικό μου.

(Σκοπιζει διάφορα ἐξαρτήματα. Ἀπότομα γροῖζει. Ἡ Φρανσουᾶς φτάνει στὴν ἀκρὴ τοῦ μεγάλου διαδρόμου. Ὁ Εἰρηναῖος νιώθει ῥίγος).

Ειρηνάιος (τρέμοντας) : Θεέ μου, τί θά μου πεί;
 Φρανσουάζ (αλόχαρη) : 'Εν τάξει!
 Ειρηνάιος : Ποιό; Ποιό είναι ἐν τάξει;
 Φρανσουάζ : Πετύχαμε. Χειροκρότησαν δυό φορές.
 Ειρηνάιος : Ποιόν;
 Φρανσουάζ : 'Εσάς. Χειροκρότησαν ἐσάς προσωπικά.
 Ειρηνάιος : Τῆ μεγάλη ἐρωτική σκηνή;
 Φρανσουάζ : "Όχι. Δὲν προβλήθηκε ἀκόμη.
 Ειρηνάιος : Ποιός ξέρεί τί ἐντύπωση θά κάνει;
 Φρανσουάζ : "Όσο γι' αὐτὴ τὴ σκηνή, εἶμαι σίγουρη.
 Ειρηνάιος : Κ' ἐγὼ τὸ ἴδιο, κ' ἐγὼ τὸ ἴδιο. "Όμως ἐσεῖς εἴ-
 σαστε ἀπόλυτα σίγουρη;
 Φρανσουάζ : 'Απόλυτα σίγουρη!
 Ειρηνάιος : Πιστεύετε πὼς θά κλάψουν;
 Φρανσουάζ : Πρέπει νὰ σᾶς πῶ ἐγὼ πρώτη αὐτὸ πού θά σᾶς
 ποῦν σὲ λίγο. 'Η ταινία ἔχει μεγάλη ἐπιτυχία... "Όμως ὄχι,
 ἀκριβῶς μὲ τὸν τρόπο πού νομίζετε.
 Ειρηνάιος (ἀνήσυχος) : "Έχουν ἐπιτυχία ὅλοι, ἐκτὸς ἀπὸ μένα;
 Φρανσουάζ (σὲ δύσκολη θέση) : "Όχι, ἔχετε μεγάλη ἐπιτυ-
 χία. Μὰ ξέρετε... 'Υπάρχουν σκηνές... αὐτὲς πού ὀνομάζετε
 αἰσθηματικές.
 Ειρηνάιος : Ναι, οἱ κυριότερες... "Ε! λοιπόν...
 Φρανσουάζ (διστακτικῶς) : "Ε! λοιπόν... Κάνουν μεγάλη ἐντύ-
 πωση. "Όμως, κάνουν ἐντύπωση σὰν αἰσθηματικές κωμικὲς καὶ
 κωμικές σκηνές.
 Ειρηνάιος (Σαστισμένος) : "Αχ! "Όταν κλαίω, αὐτὸ τοὺς κάνει
 νὰ γελοῦν;
 Φρανσουάζ : "Ό! Δὲ γελᾶνε μὲ κακία... Δὲν γελᾶνε χυδαῖα,
 ὄχι... "Όμως ἡ ἀλήθεια εἶναι, πὼς εἴσατε ἕνας ἠθοποιὸς κω-
 μικός... "Ένας μεγάλος κωμικός ἠθοποιός.
 Ειρηνάιος (ἐξουθενωμένος) : 'Εγώ;
 Φρανσουάζ : "Όλοι τὸ λένε. 'Ακόμη κ' οἱ δημοσιογράφοι,
 ἀκόμη κ' οἱ παραγωγοί. Εἶναι μιὰ ἀποκάλυψη. Μερικοὶ μά-
 λιστα βγήκαν ἀπ' τὴν αἴθουσα καὶ ψάχνουν νὰ σᾶς βροῦν γιὰ
 νὰ σᾶς ζητήσουν νὰ ὑπογράψετε συμβόλαια!
 Ειρηνάιος : Μὰ ἡ ἐρωτικὴ σκηνή μου;
 Φρανσουάζ : Θὰ σκορπίσει τὸ γέλιο.
 Ειρηνάιος (μὲ δάκρυα στὰ μάτια) : "Όχι, ὄχι, ἔπαιζα μὲ εἰλι-
 κρῆνεια.
 Φρανσουάζ : "Ίσως γι' αὐτὸ.
 Ειρηνάιος (μὲ πίκρα) : Εὐχαριστῶ.

(Τῆ στιγμή αὐτή, ἀκούγεται ἀπὸ μακριὰ ἕνα τεράστιο
 ἔσπασμα γέλιου. Ὁ Εἰρηνάιος κοιτάζει τὴν ὥρα).

Ειρηνάιος : "Έντεκα καὶ εἴκοσι. 'Η ἐρωτικὴ σκηνή. Τῆ στιγμή
 ἐτούτῃ μὲ κοροϊδεύουν.
 Φρανσουάζ : Μὰ ὄχι, ὁ ἄνθρωπος γελᾶ μὲ πολλοὺς τρόπους.
 Ειρηνάιος : Μὰ ἔχει καὶ πολλοὺς τρόπους γιὰ νὰ μὴ γελᾶ καὶ
 νὰ νιώθει θλίψη...
 Φρανσουάζ : Καὶ γιὰ ποιὸ λόγο νὰ νιώθετε θλίψη; Αὐριο θά
 εἴσατε διάσημος.
 Ειρηνάιος : Τί ὠφελεῖ; Μὲ βρῆκε ἡ πιὸ γελοία συμφορὰ. Τὸ
 νὰ μὴ φτάνεις στὸ σκοπὸ σου, εἶναι βαρὺ, εἶναι μεγάλη ἀπο-
 γήτευση. "Όμως νὰ φτάνεις σ' ἕνα ἀποτέλεσμα πέρα γιὰ πέρα
 ἀντίθετο καὶ νὰ κατακτᾶς τὴν ἐπιτυχία, ἄς ποῦμε, ἀπ' τὴν
 ἀνάποδη, εἶναι ἡ πιὸ τρανταχτὴ ἀπόδειξη πὼς εἶσαι ἕνας
 πραγματικὸς ἠλίθιος.
 Φρανσουάζ : Δὲν εἶν' ἀλήθεια. Δὲ ξέρομε τὸν ἑαυτὸ μας.
 Ειρηνάιος : 'Ακούστε. 'Υποθέστε, πὼς ἕνας μηχανικὸς ἐφευρί-
 σκει ἕνα νέο κανόνι, πού βάλλει πιὸ μακριὰ ἀπ' τὰ ἄλλα. Καί,
 στὴν πρώτη δοκιμὴ, τὸ κανόνι αὐτὸ ρίχνει τὸ βλήμα ἀνάποδα,
 κι ὁ ἐφευρέτης πού παρακολουθοῦσε τὴ βολή, γεμάτος ἐλπίδα
 καὶ καμάρι, δέχεται τὴν ὀβίδα στὸ στομάχι. Πέφτει καὶ πε-
 θάνει. "Ε! λοιπόν, ἐγὼ, τὸ κανόνι μου, ρίχνει τὸ βλήμα ἀνά-
 ποδα, νιώθω πιὸ πολὺ θλίψη παρὰ ἂν εἶχα πεθάνει!
 Φρανσουάζ : 'Η ἐπιτυχία σας, θά σᾶς ἀναστήσει.
 Ειρηνάιος (ἀγανακτισμένος) : Καὶ νομίζετε πὼς θά δεχτῶ νὰ
 ἐπιτύχω σὰν κωμικός! "Α! ὄχι! Πφ!
 Φρανσουάζ : Μὰ γιατί;
 "Ὁ Εἰρηνάιος (μὲ πίκρα) : Νὰ κάνω τοὺς ἄλλους νὰ γελοῦν;
 Νὰ γίνω βασιλιάς τοῦ γέλιου! Εἶναι λιγότερο τρομερὸ ἀπ' τὸ
 νὰ σὲ κρεμάσουν, μὰ εἶναι τὸ ἴδιο ἀτιμωτικὸ.
 Φρανσουάζ : Γιατί;
 Ειρηνάιος : "Ανθρώποι πού θά δειπνήσουν μὲ τὴ γυναῖκα τους
 ἢ τὴ μαϊτρέσα τους θά ποῦν κατὰ τις ἐννιά τὸ βράδυ: "Α! τώρα
 ποῦ εἴμαστε χορτάτοι, καὶ κάναμε ὅλες τις σοβαρὲς δουλειές
 μας, πού θά πᾶμε νὰ δοῦμε κάτι πού δὲ θά μᾶς κάνει νὰ σκε-

φτοῦμε, πού δὲ θά μᾶς θέσει κανένα πρόβλημα, καὶ πού θά μᾶς
 τρᾶνταζε λίγο τὰ ἔντερα γιὰ νὰ χωνέψουμε εὐκόλα;
 Φρανσουάζ : 'Ελᾶτε πιά! 'Υπερβάλλετε τὰ πάντα...
 Εἰρηνάιος : "Ό! "Όχι, γιατί τὸ πρᾶμα εἶν' ἀκόμη χειρότερο :
 αὐτὸ πού ἔρχονται νὰ βροῦν ὅταν πηγαίνουν νὰ ἴδουν ἕναν κω-
 μικό εἶναι ὁ ἄνθρωπος πού θά τοὺς ἐπιτρέψει νὰ ἐκτιμήσουν τὸν
 ἑαυτὸ τους περισσότερο. Καὶ τότε, γιὰ τὸν μὲ κάνει κωμικό,
 ὁ κωμικὸς θά βαθύνει μιὰ ρυτίδα, θά τονίσει ἕνα μικρὸ ἐλάτ-
 τωμα. 'Αντὶ νὰ διορθώσει τὸ πρόσωπό μου, ἀντὶ νὰ προσπα-
 θήσει νὰ τοῦ δώσει ἕναν τύπο ἀνώτερου ἀνθρώπου, θά τὸ κακο-
 ποιήσει ὅσο μπορεῖ, μ' ὅλη τὴν τέχνη του. Κι ἂν τότε ἔχω
 μεγάλη ἐπιτυχία σὰν κωμικός, αὐτὸ θά σημαίνει πὼς μέσα σ'
 ὅλες τίς αἰθούσες προβολῆς τῆς Γαλλίας δὲ θά βρεθεῖ οὔτε ἕνας
 ἄνθρωπος, ὅσο κουτὸς κι ἄσχημος κι ἂν εἶναι, πού νὰ μὴ μπορεῖ
 νὰ πεί στὸν ἑαυτὸ του: «'Απόψε, εἶμ' εὐχαριστημένος, γιατί
 εἶδα—κ' ἔδειξα στὴ γυναῖκα μου—κάποιον πιὸ κουτὸ καὶ πιὸ
 ἄσχημο ἀπὸ μένα» (Παύση, σκέφτεται). 'Υπάρχει ὅμως, μιὰ
 κατηγορία ἀνθρώπων μὲ τοὺς ὁποίους δὲ θά ἔχω ἐπιτυχία,
 οἱ μορφωμένοι, οἱ καθηγητές, οἱ γιατροί, οἱ παπάδες. Αὐτοὺς
 δὲ θά τοὺς κάνω νὰ γελᾶσουν, γιατί ἔχουν τόσο εὐγενικὰ καρ-
 διὰ ὥστε νὰ νιώθουν οἴκτο. 'Ελᾶτε, Φρανσουάζ, αὐτὸς πού
 γελᾶ σὲ βάρους ἄλλου ἀνθρώπου, τὸ κάνει γιατί νιώθει ἀνώ-
 τερος ἀπ' τὸν ἄλλον. Αὐτὸς πού κάνει ὅλο τὸν κόσμον νὰ γελᾶ
 τὸ πετυχαίνει, γιατί παρουσιάζεται κατώτερος ἀπ' ὅλους.
 Φρανσουάζ : Παραουσιάζεται, ἴσως, μὰ δὲν εἶναι.
 Εἰρηνάιος : Γιατί;
 Φρανσουάζ : Γιατί ὁ ἠθοποιὸς δὲν εἶναι ὁ ἄνθρωπος. Εἶδατε
 τὸ Σαρλὸ νὰ τρώει στὴν ὀθόνη κλωτσιές στὰ ὀπίσθιά του.
 Πιστεύετε πὼς στὴ ζωὴ ὁ κύριος Τσάρλι Τσάπλιν, θά δέχονταν
 ἔστω κ' ἕνα μπάτσο; "Ό! ὄχι! Μᾶλλον θά 'δινε... Εἶναι σπου-
 δαῖο ἀφεντικὸ στὴ ζωὴ ὁ κ. Τσάπλιν.
 Εἰρηνάιος : Τότε γιατί ἐξευτελιζέται κἀνοντας τοὺς ἄλλους νὰ
 γελοῦν;
 Φρανσουάζ : "Όταν κάνεις στὴ σκηνὴ ἢ στὴν ὀθόνη, τοὺς ἄλ-
 λους νὰ γελοῦν δὲν ἐξευτελιζέσαι, τὸ ἀντίθετο μάλιστα. "Αν κά-
 νεις νὰ γελοῦν αὐτοὺς πού γυρίζουν ἀπ' τὰ χωράφια μὲ τίς χε-
 ροῦλικες τους τόσο σκληρὲς πού νὰ μὴν μποροῦν νὰ τίς κλείσουν,
 αὐτοὺς πού βγαίνουν ἀπ' τὰ γραφεῖα μὲ τὸ μικρὸ τους στήθος
 πού ἔχει ξεχάσει τὴ γεύση τοῦ ἀέρα, αὐτοὺς πού γυρίζουν ἀπ'
 τὸ ἐργοστάσιο, μὲ σκυμμένο κεφάλι, σπασμένα νύχια, μουντζου-
 ρωμένα χέρια... "Αν κάνεις νὰ γελοῦν ὅλους αὐτοὺς πού θά πε-
 θάνουν, πού ἔχασαν τὴ μάνα τους ἢ πού θά τὴ χάσουν. Αὐτὸς
 πού τοὺς κάνει νὰ ξεχνοῦν μιὰ στιγμή τὰ μικρὰ βάσανα... τὴν
 κούραση, τὴν ἀνησυχία καὶ τὸ θάνατο· αὐτὸς πού κάνει νὰ γε-
 λοῦν, πλάσματα πού ἔχουν τόσοσους λόγους νὰ κλαῖνε· αὐτὸς
 τοὺς δίνει δύναμη νὰ ζήσουν καὶ τὸν ἀγαποῦν σὰν εὐεργέτη...
 Εἰρηνάιος : 'Ακόμη κι ἂν γιὰ νὰ τοὺς κάνει νὰ γελᾶσουν ἐξευτε-
 λιζέται μπροστὰ τους;
 Φρανσουάζ : "Αν πρέπει νὰ ἐξευτελιστεῖ, κι ἂν τὸ παραδέχεται,
 εἶν' ἀκόμη πιὸ ἀξιεπαίσιος, ἀφοῦ θυσιάζει τὴν περηφάνειά του
 γιὰ ν' ἀπαλύνει τὴ δυστυχία μας. Θὰ 'πρεπε νὰ λέμε ὁ ἅγιος
 Μολιέρους, θά μπορούσαμε νὰ ποῦμε ὁ ἅγιος Σαρλῶ...
 Εἰρηνάιος : Μὰ τὸ γέλιο, τὸ γέλιο... Εἶναι ἕνα εἶδος σπασμὸς
 χυδαῖος καὶ παράλογος.
 Φρανσουάζ : "Όχι, ὄχι, μὴν κακολογεῖτε τὸ γέλιο. Δὲν ὑπάρχει
 στὴ φύση, τὰ δέντρα δὲν γελοῦν, τὰ ζῶα δὲν ξέρον νὰ γελοῦν...
 τὰ βουνα δὲ γέλασαν ποτέ... Μονάχα οἱ ἄνθρωποι γελοῦν... Οἱ
 ἄνθρωποι καὶ μάλιστα τὰ πολὺ μικρὰ παιδιά, αὐτὰ πού δὲ μι-
 λοῦν ἀκόμη... Τὸ γέλιο εἶναι κάτι ἀνθρώπινο, μιὰ ἰδιότητα πού
 ἔχουν μονάχα οἱ ἄνθρωποι καὶ πού ὁ Θεὸς ἴσως τοὺς ἔδωσε γιὰ
 νὰ τοὺς παρηγορήσει ἐπειδὴ ἔχουν μυαλό.

ΟΙ ΔΙΑΦΟΡΕΣ ΑΝΩΤΕΡΟΤΗΤΕΣ

'Εξηγήσαμε τὸ θετικὸ γέλιο μὲ τίς λέξεις : Γελῶ γιὰ τὴν ἀνω-
 τερότητά μου. Αὐτὸ σημαίνει πὼς ἕνας συνταγματάρχης ξεσπᾶ
 σὲ γέλιο μόλις δεῖ ἕνα λοχαγό; 'Αναμφίβολα ὄχι! μιλήσαμε γιὰ
 μιὰ στιγμιαία ἀνωτερότητα, πού τὴν ἀνακαλύπτουμε ἀπό-
 τωμα. "Ὁ συνταγματάρχης ὑπῆρξε λοχαγός, ξέρεί πὼς τοῦ
 χρειάστηκε πολὺς χρόνος καὶ μόχθος γιὰ νὰ φτάσει σ' αὐτὸ τὸ
 βαθμὸ, ξέρεί ἀπὸ καιρὸ πὼς στὸ στρατιωτικὸ τομεῖα, μοναχὰ
 ἕνας συνταγματάρχης εἶναι ἀνώτερος ἀπὸ τὸ λοχαγὸ καὶ δὲ
 γελᾶ γιὰ μιὰ ἀνωτερότητα πού πηγάζει ἀπ' τὸν κανονισμὸ
 (δηλαδὴ τεχνητῆ), καὶ πού εἶναι ἀπὸ καιρὸ ἀναγνωρισμένη.

"Ας σημειώσουμε πὼς αὐτὸ πού μᾶς ἔκανε νὰ γελᾶσουμε μιὰ
 φορά, μᾶς κάνει νὰ γελᾶσουμε λιγότερο τὴν δευτέρη, γιατί μιὰ
 πορὰ ἢ ἀνωτερότητά μας καθιερώθηκε δὲν ἔχουμε πιά ἀνάγκη
 νὰ βροῦμε καινούριες ἀποδείξεις. "Ας σημειώσουμε ἀκόμη

πώς δὲ γελᾶμε διόλου μὲ τὰ πρόσωπα πού περιφρονοῦμε. Γιὰ νὰ γεννηθεῖ τὸ γέλιο, δὲν πρέπει ἡ ἀνωτερότητα τοῦ προσώπου πού γελᾷ—ἢ τουλάχιστον ἡ ἐπίγνωση πού ἔχει γι' αὐτὴν—νὰ εἶναι υπερβολικά μεγάλη. Ἐξ ἄλλου, οἱ ἄντρες γελοῦν πολὺ σπάνια μὲ τίς σωματικές ἀτέλειες τῶν γυναικῶν : δὲν ἔχουν ἀνάγκη νὰ πεισθοῦν γιὰ τὴ σωματικὴ τους ὑπεροχὴ ἀπέναντι σ' αὐτές : Ἡ ἀνωτερότητά τους—ἀκόμη κι ἂν εἶναι φανταστικὴ—εἶναι χαραγμμένη ἀνεκτικῶς μέσα στὴ συνείδησή τους. Εἶναι μιὰ ἔμφυτη ἰδέα. Ἀντίθετα, γελοῦν πρόθυμα μὲ τὴ γυναίκα πού προσπαθεῖ νὰ μιμηθεῖ τὸν ἄντρα, τὴ γυναίκα μὲ γένια, ἢ τὴ λεσβιάζουσα μὲ σμόκιν, κι αὐτὸ τὸ γέλιο ἀποτελεῖ ἔκφραση τῆς ἀνωτερότητάς τους σὲ σύγκριση μὲ μιὰ καρικατοῦρα τοῦ ἴδιου τους τὸ φύλου. Ἄς προσπαθήσουμε ὁμῶς σὲ συνῆχη ν' ἀνακαλύψουμε τίς βάσεις τοῦ κωμικοῦ, δηλαδὴ τὴ πράξις καὶ τίς κινήσεις πού κάνουν νὰ γελοῦν ὅλους τοὺς ἄντρες κι ὅλες τίς γυναῖκες.

Οἱ κοινοὶ τόποι τοῦ Γέλιου, στοὺς πολιτισμένους λαούς, εἶναι οἱ φυσικὲς λειτουργίες, γιατί εἶναι ἕνας τομέας ὅπου εἰμαστε ὅλοι ἴσοι καὶ τὸ ξέρομε καλά. Μετακίνηση, ἀναπνοή, πέψη, ἀναπαραγωγή, νὰ οἷ ζωικὲς λειτουργίες πού διατηροῦν τὴ ζωὴ μας, πού τόσο τὴν ἀγαπᾶμε. Μᾶς εἶναι συγκεχυμένα εὐχάριστο νὰ βλέπουμε πρόσωπα στὰ ὁποῖα ὀρισμένες ἀπ' αὐτές τίς λειτουργίες στιγμιαία σταματοῦν, ἐπιβραδύνονται ἢ ἐπιταχύνονται, καὶ γελᾶμε γιατί ἡ ὑγεία μας βρίσκεται σὲ καλὴ κατάσταση. Ὁ κύριος πού ἔχει λόξυγχα, ὁ μόνιμος δυσκοίλιος ἢ ἡ εὐκοιλίτσα τὸ «κατὰ φαντασίαν ἀσθενοῦς», πού παρατείνεται μὲ τὰ κλισίματα τοῦ κ. Φλερᾶν, κάνουν ὅλον τὸν κόσμο νὰ γελᾷ κ' ἰδιαίτερα τοὺς πολιτισμένους. Σ' αὐτούς, πραγματικά, τὸ συναίσθημα ζωικῆς ἀνωτερότητας ἐνισχύεται ἀπὸ τὸ συναίσθημα κοινωνικῆς ἀνωτερότητας. Ἐγὼ δὲν εἶμαι χυδαῖος σὰν αὐτὸ τὸ πρόσωπο πού ἔχει κόψιμο πάνω στὴ σκηνή. Ἐγὼ δὲν πνίγομαι ὅταν πίνω ἕνα ποτήρι νερὸ κλπ. κλπ.

Ἐπάρχει ἐπίσης τὸ κλασικὸ παράδειγμα τοῦ διαβάτη πού πέφτει ἀπρόοπτα. Τὸν ἄνθρωπο αὐτὸν πού γλύστρησε πατώντας μιὰ μπιρκαλιόφουδα καὶ πού ἔκανε κινήσεις παράξενες κι ἄτακτες πρὶν πέσει καὶ καθίσει μ' ὀρμηὴ κάτω, δὲν τὸν γνωρίζω, δὲν ἔχω τίποτε μαζὶ του, δὲν ἀντῶ καίμιαι ἱκανοποίηση ἀπ' τὸ προσωπικὸ του πάθημα. Ὅμως πόσο εὐχαίρομαι ὁ ἕνα πού δὲν βρίσκομαι ἐγὼ στὴ θέση του ! Ἐγὼ, τὴν μπιρκαλιόφουδα τὴν εἶδα ἀπὸ μακριά. Ἐξ ἄλλου, ἂν δὲν τὴν εἶχα ἰδεῖ κι ἂν πατούσα τὸ πόδι μου ἀπάνω της, δὲ θά 'πεφτα, γιατί ἀντιδρῶ ἀπὸ ἐνστικτο καὶ γιατί εἶμαι εὐκίνητος. Εἶμαι πολὺ καλύτερος ἀπὸ τὸν ἄγνωστο αὐτὸν καὶ γελῶ μονάχος μου γιὰ τοὺς ἐπαίνους πού κάνουν στὸν ἑαυτὸ μου.

Μὰ τὸ πῶς ἐπιτυχημένο γέλιο εἶναι αὐτὸ πού γεννιέται ἀπ' τίς πεπτικὲς καὶ τίς σεξουαλικὲς λειτουργίες. Σήμερα ἔχει πιά ξεχαστεῖ ἡ τεράστια ἐπιτυχία τῶν «γκωλουαζερὶ» τοῦ Ἀρμὰν Σουλβέστρ, σὲ μιὰ ἐποχὴ ἄπειρα πῶς εὐγενικὴ καὶ πῶς σεμνοτυφῆ ἀπ' τὴ δική μας. Μὰ τί λὲν αὐτὲς οἱ ἱστορίες; Θὰ χρησιμοποίησω ἐδῶ λέξεις χοντρές, γιατί πρόκειται γιὰ πράξεις χοντρές. Ἄν τίς σκέπαζα μὲ περιφράσεις, θὰ πῆγαίνα ἀντίθετα ἀπὸ τὸ σκοπὸ μου. Ὁ Γενναῖος λοχαγὸς πού γυρίζει ἀπ' τὸν πόλεμο φορτωμένος δάρνες, θέλει νὰ ξεπλανέψει τὴ νόστιμη κυρά. Τί κάνει; Στέλνει δῶρα; Κάνει σερενάτα; Γράφει ποίημα; Ὁχι. Ἐκπυροσοκορεῖ μὲ τὸ σῶμα του, ὦρα πολλὴ καὶ ἠχηρά: Τὴν ξεπλανεῖ. Ἄλλες ἱστορίες ἔχουν θέμα μιὰ διέγερση σεξουαλικὴ πού δὲν καταλήγει σ' ἱκανοποίηση, ἢ ἔντονη μὲ σ' ἀκατάλληλη στιγμή, ἢ μιὰ εὐκοιλίτσα στὴ διάρκεια ἐρωτικῆς συνάντησης. Ὁ ναύαρχος ὀνομάζεται Λεκελπυτονμπὲν (αὐτὸς πού βρωμᾷ τὸ στόμα του), ἢ μαορι πριγκίπισσα Κικαμαλοτοτυ (αὐτὴ πού κῶθει πόνος στὰ πσινά). Κι ἂν ὁ συγγραφέας ἀναφέρει τὸν μεγάλο Πιερ Λοτί, τὸ κάνει γιὰ νὰ τὸν ὀνομάσει «Πιερ Λοτί, ὑποπλοίαρχος τῆς οὐροδόχου κύστεως» (γαλλικὰ βεσι). Ἐδῶ μπαίνει στὴ θέση τὸ βεσῶ=πλοῖο). Οἱ ἱστορίες αὐτὲς χάρισαν κέφι στὶς γαϊγάδες μας πού τίς διάβαζαν κρυφὰ καὶ τίς δάνειζαν ἢ μιὰ στὴν ἄλλη τὸ ἴδιο κρυφά. Κ' εἶναι ἀλλῆθια πὼς ἀκόμη καὶ σήμερα διατηροῦν μιὰ σημαντικὴ κωμικὴ ἔνταση. Δὲν μᾶς ἱκανοποιεῖ πού γελᾶμε μ' αὐτές, παρ' ὅλα αὐτὰ γελᾶμε. Πρέπει μόνον νὰ σημειώσουμε πὼς οἱ φυσικὲς λειτουργίες, πού στοὺς ἀγρίους ἐκτελοῦνται μέρα μεσημέρι καὶ μὲ μεγάλη ἐλευθερία, δὲν τοὺς κάνουν νὰ γελοῦν. Αὐτὸς πού τίς ἱκανοποιεῖ δημόσια δὲ βρίσκεται λοιπὸν σὲ μειονεκτικὴ θέση. Οἱ πῶς ἐκλεπτυσμένοι λαοὶ γελοῦν περισσότερο μὲ τὴν δημόσια ἐκτέλεση τῶν φυσικῶν λειτουργιῶν ἢ μὲ τὴν ὁμολογία τῆς ἀνωμαλίας τους.

Μιὰ ἄλλη αἰτία τοῦ γέλιου εἶναι οἱ κοινωνικὲς διαφορὲς. Τὰ

παθήματα τοῦ στρατηγοῦ, τοῦ ἐπίσκοπου, τοῦ δήμαρχου, εἶναι πῶς κωμικὰ ἀπ' τὰ παθήματα τοῦ «κλοσάρ». Ἄς θυμηθοῦμε τὸν Πρόεδρο τῆς Δημοκρατίας πού ἔπεσε, νύχτα, ἀπ' τὸ τραῖνο. Ἦταν μιὰ φοβερὴ τραγωδία. Ὁ σοφὸς καὶ καλὸς αὐτὸς ἄνθρωπος, πού μὲ τὴν ψήφο τῶν συναδέλφων του μελῶν τῆς γερούσιας, εἶχε ὑψωθεῖ στὸ ὑψηλότερο ἀξίωμα τοῦ τόπου μας, πάλευε ἀπελπισμένα ἐναντίον τῆς παραφροσύνης καὶ τὸ θάνατο. Αὐτὸ ἔδωσε ἀφορμὴ νὰ γραφτοῦν κωμικὰ τραγοῦδια κι ὅλη ἡ Γαλλία ξέσπασε σὲ γέλιο ἀκράτητο. Σίγουρα, δὲν εἶχε ἐχθρούς. Ὅμως, πόσο μεγάλη χαρὰ ἔνοιωθαν ὅλοι νὰ εἶναι ἀνώτεροι ἀπὸ κάποιον ἄλλον, πού ἦταν Πρόεδρος τῆς Δημοκρατίας, πού εἶχε στὴ διάθεσή του εἰδικὸ συρμὸ καὶ πού κατάντησε νὰ φτάσει, μὲ τίς κάλτσες μέσ' στὴν καρδιά τῆς νύχτας στὸ ἐξοχικὸ σπίτι τοῦ φύλακα γραμμῶν ! Ἡ ἴδια περιπέτεια, ἀν συνέβαινε σ' ἕνα συνταξιούχο ταχυδρομικὸ, ποτὲ καὶ σὲ κανένα δὲ θὰ φαινόταν τόσο κωμικὴ. Ἐτσι κ' οἱ φάρσες πού σκαρώνουν στὸ δάσκαλο, κάνουν τοὺς μαθητὲς νὰ γελοῦν, γιατί αὐτὸς εἶναι ταχμένος νὰ τοὺς διευθύνει καὶ ἀπὸ ὅλα τὰ πρόσωπα πού φέρσαν τὸ βρακί τους ἀνάποδα ἀπὸ τότε πού ὁ ἄνθρωπος φορᾷ βρακί, μόνον ὁ καλὸς Νταγκομπέρ ἔγινε πρόσωπο κωμικὸ, γιατί ἦταν βασιλιάς.

Ἀκολουθοῦν ὕστερα οἱ πνευματικὲς διαφορὲς. Τὸ ὀρθογραφικὸ λάθος ὑποψήφιου γιὰ τὸ ἀπολυτήριον δὲν κάνει κανένα νὰ γελᾷ. Δὲν ἔχουμε ἀνάγκη νὰ διαπιστώσουμε δημόσια πὼς εἰμαστε ἀνώτεροι ἀπ' αὐτὸ τὸ παιδί, γιατί αὐτὸ δὲ μᾶς κάνει νὰ νιώθουμε καθόλου περηφάνου. Ὅμως τὸ ὀρθογραφικὸ λάθος ἐνὸς καθηγητοῦ κάνει τοὺς μαθητὲς του νὰ γελοῦν, καὶ τὸ λάθος ἐνὸς ἀκαδημαϊκοῦ, ἐπιφορτισμένου νὰ συντάξει λεξικὸ, κάνει τοὺς καθηγητὲς νὰ γελοῦν. Ὁ παλιάτσος στὸ πανηγύρι μιλά γιὰ τὸν «κοκοδριλο» κι ἀκούω πολλοὺς νὰ γελοῦν, γιατί καμαρώνουν πὺς ξέρουν πὼς πρέπει νὰ πεῖ «κοροκόδειλο». Ἐγὼ ξέρω πὼς ἡ μόρφωσή μου μὲ προφυλάσσει ἀπὸ παρόμοια σφάλματα, καὶ χαίρομαι πού αἰσθάνομαι πνευματικὰ ἀνώτερος ἀπὸ τὸ ἀγράμματο πρόσωπο πού ὑποδύεται ὁ παλιότσος.

Ἄς ξαναγυρίσουμε τώρα στὴν παράλογη περιπέτεια τοῦ χασάπη καὶ τοῦ νομάρχη. Γιατί ὅλοι οἱ θεατὲς γέλασαν; Ποιὲς ἦταν οἱ ἀνωτερότητές τους; Καὶ πρῶτα - πρῶτα, ποιοὶ ἦταν αὐτοὶ οἱ θεατὲς; Ἦταν πολυάρθροιοι, γιατί ἦταν ἔξη ἢ ὦρα βράδυ, γιατί ὁ καιρὸς ἦταν καλὸς καὶ γιατί πρέπει νὰ γράψουμε αὐτὸ τὸ κεφάλαιο. Ἦταν πρῶτα μερικά παιδιὰ πού τὸν σόλαγαν. Ἀγνοοῦσαν τὸ πᾶν γιὰ τίς αἰτίες τοῦ μικροῦ αὐτοῦ δράματος, ὅμως γέλασαν πολὺ δυνατὰ, καὶ ξεφωνίζοντας. Τὰ παιδιὰ—τὸ θυμάμαι ἀκόμη—γιὰ πολὺ τυραννοῦνται ἀπ' τοὺς μεγάλους. Αὐτὴ ἡ τυραννία, πού ἐφαρμόζει ἀμειλικτα κανόνες καὶ συμπεριφορὰς, εἶναι ἕνα πραγματικὸ μηχανικὸ σύστημα, πού μὲ καιρὸ ὀρίμασε καὶ συγκροτήθηκε καὶ πού ὀνομάζεται ἀγωγή. Γι' αὐτὸ τὰ παιδιὰ εἶναι ψευτές κ' ὑποκριτές, γι' αὐτὸ ἔχουν ψυχὴ σκλάβου. Χρειάζονται χρόνια δολοκλήρα ἀπόθησης καὶ πόνου, γιὰ νὰ γίνεῖ ἡ ὑποκρισία τους εὐκρίνεια τοῦ καλοαναθρεμμένου ἀνθρώπου. Ἡ κοινωνικὴ ζωὴ καθιστᾷ ἀπαραίτητο τὸν σιδερένιο κορσὲ τῆς ἀγωγῆς. Μὰ τὰ παιδιὰ αὐτὰ πού γελοῦσαν στὸ δρόμο, βρέθηκαν χωρὶς ἐπιτήρηση—κι αὐτοὶ οἱ μικροὶ σκλάβοι τῶν μεγάλων, εἶδαν ἕναν μεγάλου—τὸ χασάπη—νὰ δίνει κλωτσιές στὰ ὀπίσθια ἐνὸς ἄλλου μεγάλου, τοῦ νομάρχη. Ἀσκηση ἀσυνήθιστη, ἐκπληκτικὴ, γοητευτικὴ. Ξέρουν πολὺ καλά—γιατὶ δοκίμασαν τί θὰ πεῖ κλωτσιὰ—ὅτι εἶναι μιὰ τιμωρία ταπεινωτικὴ καὶ ἐφαρμόζεται γενικὰ σ' ἕνα δραπέτη. Κι αὐτὸς ὁ κύριος πού ἔφαγε τὴν κλωτσιὰ εἶναι ἕνας ἄνθρωπος διακεκριμένος, σοβαρὸς, σὰν τὸ διευθυντὴ τοῦ σχολείου ἢ τὸ θεῖο Αἰμίλιο. Χαρά, ἐνθουσιασμός, θρίαμβος. Ἄν τοιμοῦσαν, θὰ φώναζαν «μπίς».

Στὸ δρόμο βρισκόταν ἐπίσης ὁ προηγούμενος νομάρχης, πού στὴν ἀπελευθέρωση ἀντικαταστάθηκε. Τὰ 'χει μὲ τὸ διάδοχό του. Τὸν κατηγορεῖ γιὰ ὅλες τίς πρόσφατες συμφορὲς του. Ὁ πρῶν νομάρχης γέλασε γιὰ δυὸ λόγους. Πρῶτα γιατί εἶναι ἕνας ἄνθρωπος πού δὲν ἔφαγε κλωτσιὰ καὶ πού εἶδε ἕναν κομψὸ ἄνθρωπο νὰ τρώει κλωτσιὰ. Ὑστερα, γιατί ἀναγνώρισε τὸν ἐχθρὸ του καὶ χάρηκε πού τὸν εἶδε νὰ ἐξευτελιζέται δημόσια. Ἄλλωστε δὲν ἔπαφε νὰ γελᾷ, γιατί πρόκειται νὰ διηγηθεῖ παντοῦ τὴν ἱστορία καὶ πρὸ πάντων στοὺς θαμῶνες τοῦ Καφὲ ντὺ Κομέρ, γιὰ νὰ βάλει πάλι τὸν ἄτυχο νομάρχη σὲ μιὰ στιγμιαία μειονεκτικὴ κατῶστασι; σὲ σχέση, μὲ τὸν ἑαυτὸ του, πού εἶναι διαρκῶς κατώτερός του.

Ἐπῆρχαν ἐπίσης καὶ γυναῖκες πού ἤξεραν πὼς ἐπὶ χιλιετηρίδες οἱ πρόγονοι τοῦ φύλου τους τίς τρώγαν ἀπ' τοὺς ἄρσενικούς.

ήταν γοητευμένες που έβλεπαν έναν άρσενικό να χτυπάει επί τέλους έναν άλλο άρσενικό.

“Όσον για μένα, γέλασα για πολλούς λόγους. 1ο: Δεν ξαφνιαστήκα, όπως ο χασάπης κι ο νομάρχης. Έμένα δε με ξαφνιαζούσαν εύκολα. 2ο: Δεν έφαγα κλωτσιές στα όπισθια κι όμως δεν είμαι νομάρχης. Αυτή τη στιγμή μάλιστα, είμαι παραπάνω από νομάρχης. 3ο: Δεν έκανα τὸ ἀνόητο σφάλμα τοῦ χασάπη πού, ἐπὶ πλεόν, είναι κερατάς. Έγώ δὲ θά 'κανα ἕνα τόσο γελοῖο σφάλμα, κ' ἐξ ἄλλου, ἐγώ δὲν είμαι κερατάς. Ένοεῖται, πώς δὲν έκανα συνειδητὰ αὐτὴ τὴ σειρά συλλογισμῶν. Τὸ συμπέρασμα τους ξεπήδησε ἀπ' τὸ ὑποσυνειδητό μου καὶ γέλασα με τὴν καρδιά μου.

Ίδου τώρα ὁ μηχανισμός τῆς φάρσας καὶ τῆς ἐξαπάτησ. Ὁ σκοπὸς κάθε φάρσας είναι νὰ βάλει ἕνα πρόσωπο σὲ κατάσταση μειονεκτικὴ σὲ σχέση με τοὺς ἄλλους πού θά γελάσουν. Ἄντι ν' ἀπολύσουν ξαφνικά μιὰ ἀπρόοπτη κι ὄχι προετοιμασμένη ἀνωτερότητα ὅπως στὴν περίπτωση τοῦ κυρίου πού γελά γιατὶ ἕνας διαβάτης έφαγε στὸ κεφάλι τὸ περιεχόμενο τοῦ σκουπιδοτενεκέ, αὐτοὶ πού γελοῦν σκόπιμα καὶ μάλιστα με προετοιμασμένη καλὰ σκηνοθεσία προετοιμάζουν τὴν ἀνωτερότητα τους. Οἱ φαρσέρ κοπιάζουν πολὺ για νὰ τὸ ἐπιτύχουν: φαίνεται λοιπὸν πὼς ὑπόσχονται στὸν ἑαυτὸ τους μεγάλη εὐχαρίστηση. Ἡ πρώτη κατηγορία, οἱ ἐξ ἐπαγγέλματος φαρσέρ, ἀποτελεῖται ἀπὸ θλιβερά πρόσωπα πού δὲ γελοῦν με τίποτε καὶ πού ἔχουν ἀνάγκη νὰ οργανώσουν μιὰ σειρά προϋποθέσεις—τὸ πιὸ συχνὰ παράδοξες κ' ἐξωφρενικές—πού θά τοὺς κάνουν νὰ γελάσουν. Μᾶς θυμίζονται τὸ γηραιὸ κύριο πού ἀναξωογονεῖ τὴ σεξουαλικὴ τὸν δραστηριότητα πίνοντας διάφορα φάρμακα. Ἡ δευτέρα κατηγορία ἀποτελεῖται ἀπ' τοὺς φαρσέρ πού συνασπίζονται για νὰ βάλουν σὲ μειονεκτικὴ θέση μπροστά τους, ἔστω καὶ για μιὰ στιγμή, κάποιον ἀνώτερο ἀνυπόφορο πού τοὺς βασανίζει. Ὁ τύπος τῆς τέτοιας φάρσας εἶν' ἡ λεκάνη με νερό πού τοποθετεῖται σὲ ἰσοροπία πάνω στὴν πόρτα τοῦ θαλάμου. Περιμένει τὸν ἀνθυλασπιστὴ Φλίξ, πού θεωρεῖ τὸν ἑαυτὸ του τουλάχιστον στρατηγὸ καὶ πού μᾶς κάνει τὸ βίο ἀβίωτο με τὴν ἐπιθετικὴ βλακεία του. Ἡ πτώση τῆς λεκάνης είναι μιὰ ἀπολαυστικὴ στιγμή πού μᾶς κάνει νὰ γελάμε με γέλιο πλήρες.

Τέλος, ἂς ἀναφέρουμε χρονολογικά, τίς φάρσες τῶν Ρωμαίων αὐτοκρατόρων. Στὸ ἀπόγειο τῆς ἰσχύος καὶ ἐξ ὀρισμοῦ ἀνώτεροι ἀπ' ὅλους τοὺς ἀνθρώπους, δὲ γελοῦν πιά με κανένα. Δὲν τοὺς μένει παρά μόνον ἕνα μέσο για νὰ γελάσουν: νὰ νιώσουν τὸν ἑαυτὸ τους ἀνώτερο ἀπὸ ἕναν ἄλλον ἀνθρώπο στὸ ζωικὸ ἐπίπεδο. “Έτσι ἔχουμε αὐτοὺς τοὺς ἀρκετὰ παράδοξους τρόπους «ψυχαγωγίας», ὅπως τὸ θέαμα ἀθλητῆ πού καταβροχθίζεται ἀπὸ μουρουνες, θέαμα πού προκαλοῦσε ξέσπασμα γέλιου, τὴ στιγμή πού τὸ ἄγριο ψάρι τοῦ ξεριζώνει ἕνα μάτι: ἄλλες φορές ἀλειφαν τοὺς χριστιανούς με λιωμένο ρετσίνο, καὶ τοὺς ἔβαζαν φουτιὰ. Ἡ ἀκόμη ὁ ἀδύναμος γέρο σουλτάνος πού ἀφρο παρακολουθοῦσε τὴν κατασκευὴ εὐνούχων, διέταζε νὰ παλουκώσουν νεαρὲς γυναίκες... Ἡ παντοδυναμία, δηλαδή ἡ ἀνωτερότητα πού ὅλοι ἀναγνωρίζουν καὶ διακηρύσσουν σὲ σχέση μ' ὅλους κι ὅλες, ὀδηγῆσε συχνὰ στὸ ἐγγλέλια τοὺς τυράνους πού δὲν μπορούσαν πιά νὰ γελάσουν με τίποτε καὶ πού λαχταρούσαν νὰ γελάσουν.

“Ένα ἄτομο πού ἐνεργεῖ μηχανικά ἀπέναντι σὲ μένα δείχνεται—χωρὶς νὰ τὸ καταλαβαίνει—κατώτερο ἀπὸ μένα καὶ μοῦ θυμίζει τὴν πολυτιμότερη ἀνωτερότητα μου, τὴν ἐλευθερία, για τὴν ὁποῖαν κάποτε ἀμφιβάλλω. Τὸ ἴδιο, τὸ ξάφνιασμα ἐνὸς ἄλλου με κάνει νὰ γελῶ, ὅταν ἐγώ ὁ ἴδιος δὲν ξαφνιαζόμαι, γιατὶ «ένας ἀνθρώπος προειδοποιημένος κάνει για δὺό». Εἶμαι πολὺ εὐχαριστημένος ὅταν ἀξίζω ὅσο δὺὸ ἀνθυλασπιστές, ἡ δὺὸ νομάρχες, ἡ δὺὸ ἡλίθιους. Γιατὶ μπορούμε νὰ γελάσουμε με τὸν ἑαυτὸ μας: αὐτὴ τὴ στιγμή ἀποκοτοῦμε διπλὴ ὑπόσταση: τί ἀνώτερος πού είμαι ἀπ' τὸ πρόσωπο πού ὑπῆρξα! Φτάνω στὸ ἄκρον ἄωτον τῆς ματαιοδοξίας: ἀναμετρῶ τὴν πρόοδο πού έκανα κι αὐτὸ είναι πηγὴ ἱκανοποίησ. Έξ ἄλλου γελῶ συχνὰ γι' αὐτὸ πού ἤμουνα, ποτέ γι' αὐτὸ πού θά είμαι. Γελά, ἀλήθεια, κανεὶς κι ὀλομόναχος. Μετὰ ἀπὸ ἕνα σοβαρὸ δυστύχημα, αὐτὸς πού βλέπει πὼς εἶναι σώως ξεσπᾶ ἀπότομα σὲ γέλιο, ἀκόμη κι ἂν εἶναι μόνος του.

Μποροῦμε νὰ γελάσουμε ἐπίσης γιατὶ νιώθουμε ἀνώτεροι: χωρὶς νὰ εἶναι καθορισμένο τὸ μέτρο συγκρίσεως πού χρησιμεύει για βάση σ' αὐτὴ τὴν ἀνωτερότητα: Ὁ τυχερὸς τῶν 5.000.000

τοῦ Λαχείου π.χ., αἰσθάνεται νὰ νῆαι ἀνώτερος ἀπ' ὅλο τὸν ἄλλο κόσμο. Ἀκόμη καλύτερο παράδειγμα, ὁ ἐρωτευμένος παράφορα, πού φεύγει ἀπ' τὸ πρῶτο ραντεβού του, γελᾷ μονάχος του, γελᾷ εὐχαριστημένος, νιώθει νὰ 'χει φτερά, εἶν' εὐτυχέστερος ἀπὸ ὀλάκερη τὴν ἀνθρωπότητα. Ἡ νεαρὴ μητέρα κοιτάζει τὸ μωρὸ τῆς, καὶ γελά. Δὲν γελά για τὴν ἀνωτερότητα τῆς σὲ σχέση με τὸ παιδάκι, γελά για τὴν ἀνωτερότητα τῆς σὲ σχέση με τὸν ὑπόλοιπο κόσμο, γιατὶ δ η μ ι ο ὑ ρ γ η σ ε καὶ γιατὶ ἀκριβῶς γέννησε αὐτὸ τὸ παιδί, πού είναι, χωρὶς καμμιά συζήτηση, τὸ πιὸ ὀμορφο τοῦ κόσμου.

Τὸ ἴδιο τὸ χαμόγελο εἶναι σ' ἀλήθεια ἕνα μικρὸ γέλιο. Τὸ χαμόγελο είναι ἡ ψιθυριστὴ ἔκφραση μιᾶς ἀποκαλυπτόμενης ἐλαφρῆς ἀνωτερότητας ἢ μιᾶς μεγάλης ἀνωτερότητας πού ἔχει πιά ἀναγνωριστῆ. Οἱ κηδεῖες είναι πολὺ εὐθυμες, ὄλοι είναι ἀνώτεροι ἀπὸ ἕνα νεκρὸ. “Ένας ἀλήτης ζωντανὸς ἀξίζει πιότερο ἀπὸ θάμμενο βασιλιά. Ὁ νεκρὸς μονάχα δὲ γελά κι ὄσοι φθόβονται για τὸν ἑαυτὸ τους: οἱ παιδικὸι φίλοι, μειωμένοι ἀπ' τὴν ἀπώλεια ἐνὸς φίλου καὶ τὸ θάνατο συνομήλικού τους.

ΤΟ ΘΕΤΙΚΟ ΓΕΛΙΟ ΕΙΝΑΙ ΤΟΝΩΤΙΚΟ

“Όπως ὑποστηρίζουμε μιλώντας, τὸ γέλιο διαστέλλει τὴ σπλήνα κ' οἱ Ἄγγλοι ὀνομάζουν «spleen» (δὴλ. σπλήνα) τὴ βθεαία μελαγχολία πού είναι τὸ ἀντίθετο τοῦ γέλιου... Σήμερα ξέρουμε πὼς ἡ σπλήνα παράγει τὰ ἐρυθρὰ αἰμοσφαίρια τοῦ αἵματός μας. Εἶναι λοιπὸν πιθανὸ νὰ 'χουν δίκιο οἱ Ἄγγλοι καὶ πὼς μιὰ μελαγχολία, μιὰ νευρασθένεια, μπορεῖ νὰ ὀφείλεται σὲ νόσημα τοῦ ὄργάνου αὐτοῦ, πού θά μπορούσε νὰ ἐπιβραδύνει τὴν παραγωγὴ τῶν ἐρυθρῶν αἰμοσφαιρίων. Για τίς σχέσεις γέλιου καὶ σπλήνας, νὰ μιὰ ἀποψη ἀνεξακριβωτὴ με ὑποστηρίξιμη. Τὸ γέλιο, ἄσμα θριαμβευτικὸ, φέρνει τὸ ξέσπασμα νευρικῆς θύελλας. Ἡ σπλήνα μαθαίνει τὴν εἶδηση' για νὰ πάρει μέρος στὴ γενικὴ δράση καὶ για νὰ συμβάλει σ' αὐτὴν, χύνει ἀμέσως μέσα στὸ αἷμα ἕνα καινούργιο κύμα ἐρυθρῶν αἰμοσφαιρίων. Ἡ ἐξήγηση αὐτὴ μᾶς ἀρέσει πολὺ, γιατὶ ἀποδείχνει τὴν ὀρθότητα τῆς θεωρίας μας, ὀμως αὐτὸ μᾶς κάνει ἐπίσης νὰ τὴ θεωροῦμε ὑποπτη.

Πάντως ἕνα εἶναι βέβαιο: ὁ ἀνθρώπος πού δὲ γελά πιά ἐξ αἰτίας τῶν ἐξωτερικῶν συνθηκῶν, χάνει λίγο—λίγο τὴ ζωικότητα του, τὴν ὀρμὴ του, τὴν καλοσύνη του. “Όταν ἡ Γαλλία ἐλευθερώθηκε ἐπὶ τέλους ὕστερα ἀπὸ τέσσερα χρόνια κατοχῆς, οἱ Γάλλοι τοῦ 1939 εἶχαν ἐξαφανισθῆ. Αὐτοὶ πού ἀπελευθερώθηκαν μιλοῦσαν μιὰ καινούρια γλώσσα, κ' ἡ ἀπέραντη χαρὰ τῆς νίκης δὲν μπόρεσε νὰ σβήσει ἀπόλυτα τὴν μακρόχρονη πικρία τῆς κατοχῆς. Κι αὐτὸ γιατὶ εἶχαν ὑποσιτιστῆ, ἐπιτηρηθῆ, ταπεινωθῆ, γιατὶ ἔτρεφαν τόσο πολὺ καιρὸ τὸ ἱερὸ μίσος ἐναντία στοὺς Βαρβάρους, γιατὶ κυρίως ἐδῶ καὶ τέσσερα χρόνια δὲν γελοῦσαν πιά, ἐκτὸς ἂν τὸ γέλιο τους ἦταν πικρὸ καὶ σκληρὸ, τὸ νυκτερινὸ κι ἀρνητικὸ γέλιο τῆς ἐκδίκησης, πού δὲν είναι τὸ καθαρὸ, ἀπλοϊκὸ, ξεδιάντροπο γέλιο, τὸ γέλιο τῆς αὐτοπεποιθήσεως καὶ τῆς ὕψειας. Αὐτὸ τὸ γέλιο θά μᾶς χρειαστοῦν χρόνια για νὰ τὸ ξανάβρομε.

Για νὰ ξαναγυρίσουμε σὲ κρίσεις πιὸ γενικὲς, εἶναι γεγονός πὼς τὸ καιρικὸ θέατρο μᾶς τονώνει ἀκριβῶς γιατὶ μᾶς προσφέρει πρόσωπα πού σχεδιάζονται καὶ παρουσιάζονται σὲ τρόπο πού νὰ μᾶς κάνουν νὰ πιστεῦουμε, κάθε στιγμή, πὼς είμαστε ἀνώτεροί τους. Ἡ ἐντύπωση αὐτὴ, ἔστω καὶ στιγμιαία, πού δημιουργεῖται ἀπὸ σειρά τεχνάσματα, είναι ἐξαιρετικὰ εὐεργετικὴ, προπάντων ὅταν πετυχαίνουμε νὰ τὴ νιώσει ἕνας θεατῆς κουρασμένος ἀπ' τὴν δουλειὰ τῆς μέρας, ἀνήσυχος για τὴν πολιτικὴ κατάσταση ἢ τὴν κατάσταση τῆς περιουσίας του, ἢ ἀποθαρρυσμένος ἀπ' τίς ἀπιστίες τῆς γυναίκας του. Για ὀρισμένους ἀρρώστους—τοὺς νευρασθενικούς, τοὺς ἀναιμικούς, τοὺς ψυχικὰ κουρασμένους—τὸ καιρικὸ θέατρο ἐπενεργεῖ σὰ φάρμακο. Τὸ νὰ κάνουμε νὰ γελάσει ἕνα πλάσμα ἀποθαρρυσμένο, πού θεωρεῖ δὴλ. τὸν ἑαυτὸ του κατώτερο ἀπ' ὄλους, κι ἀπ' τὴ ζωὴ ἀκόμη, σημαίνει πὼς τοῦ ξαναδίνουμε στιγμιαία ἕνα συναίσθημα ἀνωτερότητας σὲ σχέση μ' ἄλλο ἄτομο ἢ μιὰ ὀμάδα ἀτόμων, κι αὐτὸ τὸ συναίσθημα πού προκαλεῖται με τὸ τέχνασμα τοῦ συγγραφέα ἢ τοῦ ἡθοποιῦ μπορεῖ νὰ ἀναζωογονήσει μέσα του, τουλάχιστον προσωρινὰ, τὴν πηγὴ τῆς ἐμπιστοσύνης καὶ τοῦ θάρρους.

Ἡ τεράστια ἐπιτυχία τοῦ εὐθυμοῦ θεάτρο σὲ καιρὸ πολέμου εἶναι ἕνα γεγονός ἐκπληκτικὸ καὶ ἀδιὰμφισβήτητο. Εἶναι μάλιστα βέβαιο πὼς θεατρικὰ ἔργα ἢ ταινίες πού κρήνησαν πολὺ ἀνόητες σὲ καιρὸ εἰρήνης, συγκεντρώνουν τὴν εὐνοια τοῦ Κοινοῦ

σέ καιρό πολέμου ή σέ ταραγμένες εποχές. Αυτό συμβαίνει γιατί ό θεατής τής πολεμικής περιόδου είναι πλάσμα εξασθενημένο απ' τήν ανησυχία, τίς έγνοιες, τόν ύποσιτισμό. Ό θεατής τής πολεμικής περιόδου είναι ελάχιστα άπαιτητικός. Κι αυτό γιατί έχει χάσει τήν αυτόπεποίθησή του, γιατί είναι εύτυχισμένος νιώθοντας άνώτερος σέ σχέση μ' όποιοδήποτε πρόσωπο, όσο ήλιθιο κι άν είναι.

ΤΟ ΛΟΓΟΠΑΙΓΝΙΟ

Γιατί γελάμε μ' ένα λογοπαίγνιο; Έδώ τό πρόβλημα τού γέλιου παρουσιάζεται πολύ περίπλοκο. Στην πραγματικότητα είναι πολύ άπλό άν δεχτούμε τόν κανόνα τού Μπέρξον: «Ό άνθρωπος γελά μόνο μέ τόν άνθρωπο». Τή στιγμή πού ξεσπά τό λογοπαίγνιο δέν υπάρχουν παρά τρείς κατηγορίες ανθρώπων στή σκηνή: 1ο. Αυτός πού μιλά. 2ο. Τά πρόσωπα πού ή ιστορία βάζει επί σκηνής. 3ο. Τά πρόσωπα πού άκούν και πού γελούν. Αυτοί πού γελούν νιώθουν ξαφνικά τόν έαυτό τους άνώτερο απ' αυτόν πού μιλά ή απ' τά πρόσωπα τής ιστορίας ή απ' τόν ίδιο τόν έαυτό τους.

ΟΙ ΑΣΤΕΙΕΣ ΙΣΤΟΡΙΕΣ

Ένας κουφός συναντά έναν άλλο κουφό, πού κουβαλά στόν ώμο του, όλόκληρη έξάρτηση ψαρέματος.

—Πώς για ψάρεμα;

—Όχι. Πάω για ψάρεμα!

—Α! Νόμιζα πώς πές για ψάρεμα!

Υπάρχουν εδώ τέσσερα πρόσωπα: ό άφηγούμενος, οι δύο κουφοί, ό άκροατής. Είναι φανερό πώς οι δύο κουφοί είναι τά δύο σέ μειονεκτική κατάσταση πρόσωπα. Πρώτα γιατί είναι κ' οι δύο κουφοί. Ύστερα γιατί είναι δύο και γιατί έχουν τήν αξίωση νά κoubεντιάσουν όπως σεις κ' έγώ. Ακόμη, γιατί ή όλοκληρωτική κουφαμάρα τους προβάλλεται μέ παγερή σκληρότητα. Τέλος γιατί προσπαθούν, οι κακόμοιροι, νά κρύψουν από μās τήν άναπηρία τους, πού μās άποκαλύπτεται μέ τόν παραλογισμό τής κουβέντας τους.

Υπάρχει επίσης ή ιστορία τού βραδυγλωσσου στό μετρό, πού ρωτά τόν κύριο πού είναι μπροστά του ψευδίζοντας φρικτά: Θα κατέβετε στήν άλλη; Ό κύριος γυρίζει άνήσυχος, και λέει κουνώντας τό κεφάλι: «Όχι». Ό βραδυγλωσσος, μέ μεγάλη προσπάθεια, πού άρχίζει νά κάνει τους παρισταμένους νά γελούν, συνεχίζει:—Η έπόμενη είν' ή στάση Βιλιέρ; Ό κύριος σηκώνει τά μάτια πρós τήν όροφή για νά δείξει πώς δέν ξέρε. —Κι όμως, έπιμένει ό βραδυγλωσσος, ή προηγούμενη δέν ήταν ή στάση Μαλέριμ; Ό κύριος σηκώνει τους ώμους και χαμογελά ελαφρά. Ό βραδυγλωσσος, έξοργισμένος απ' τά πνιγτά γέλια πού άκούει γύρω του, έτοιμάζεται νά βρiscει τόν κύριο, όταν ό συρμός σταματά κι ό βραδυγλωσσος κατεβαίνει βιαστικά.

Τό τραίνο ξεκινά πάλι. Μιά γηραιά κυρία ρωτά τότε τόν κύριο μέ γεμάτη συμπόνια ευγένεια.—Είστε βουβός, κύριε; Ό κύριος λέει: «Όχι» μέ μιá κίνηση τού κεφαλιού:—Τότε γιατί δέν άπαντήσατε στόν καμένο τόν άνθρωπο; Ό κύριος κοιμνίζει ελαφρά και λέει:—Γιατί θα μέσσ... θα μέσσ... θα μ' έσπαζε στό ζύλο... Ύστερα απ' τους δύο κουφούς, οι δύο βραδυγλωσσοί. Η άναπηρία τους δέν είναι σοβαρή και δέν προκαλεί τόν όικτο μας. Παρουσιάζεται επίσης πολύ έντεχνα στήν ιστορία. Η άναπηρία τού πρώτου βραδυγλωσσου εκδηλώνεται απ' τήν άρχή. Δίνει στόν άφηγούμενο τήν ευκαιρία νά μέ κάνει νά γελάσω μέ τήν μίμηση, σέ τρόπο υπερβολικό, ένός ανθρώπου πού δέν μπορεί νά μιλήσει όταν τό θέλει. Ύστερα τραβά τήν προσχή μου ό κύριος πού δέν θέλει ν' άπαντήσει. Υπάρχει εδώ ένα μικρό μυστήριο πού δέν καταφέρνω νά λύσω. Είναι βουβός; Φοβάται μήπως κανείς άναγνωρίσει τή φωνή του; Όσο σωπαίνει, τόσο κεντά τήν περιέργεια μου. Ύστερα, μιλά: είναι κι αυτός βραδυγλωσσος! Έπί πλέον, βρισκόταν σέ μιá έξαιρετικά στενόχωρη κατάσταση: τέλος, ένιωθε φόβο. Τά κωμικά πρόσωπα είναι πάντα αδύνατα, και συχνά άνάπηροι, τουλάχιστον πρós στιγμήν.

ΟΙ ΗΘΟΠΟΙΟΙ ΠΟΥ ΓΕΛΟΥΝ ΣΤΗ ΣΚΗΝΗ

Κάτι πού δέν πρέπει νά κάνει ένας συγγραφέας Κωμωδιών είναι νά δείχνει στή σκηνή πρόσωπα πού διασκεδάζουν άληθινά και πού γελούν μέ τήν καρδιά τους. Στην περίπτωση αυτή ό θεατής δέ γελά ποτέ. Έρθε για νά τόν κάνουν νά γελάσει, για νά φανούν όρισμένα πρόσωπα κατώτερα απ' αυτόν. Ένο-

χλείται απ' τήν παρουσία τών προσώπων αυτών πού βρίσκονται σέ κατάσταση άνωτερότητας και γελούν χωρίς νά'χουν πληρώσει είσθήριο. Κάθε φορά πού πρόσωπα γελούν στή σκηνή ή στήν όδόνη, κανείς δέν γελά στήν αίθουσα. Έκτός από μιá περίπτωση: όταν τό γέλιο τού ήθοποιού άποτελεί άποδείξη τής ήλιθιότητας τού προσώπου πού ύποδύεται. Ένα πρόσωπο τού έργου γελά, π.χ. γιατί κάποιος κάθισε πάνω σ' ένα καπέλο πού νομίζει πώς άνήκει σέ κάποιον άλλο. Είναι γοητευμένος, γελά μέ τήν καρδιά του κ' έμεις τό ίδιο, γιατί ξέρουμε πώς γελιέται και πώς τό καπέλο αυτό είναι δικό του. Έτσι είναι δύο φορές κωμικός: πρώτα γιατί τού τσαλάκωσαν τό καπέλο κ' ύστερα γιατί μέ τό γέλιο του έδειχνε πώς θεωρεί τόν έαυτό του άνώτερο ενώ ήταν κατώτερος, και γιατί γελούσε άδικαιολόγητα. Δύο φορές κωμικό, γιατί είναι διπλά ήλιθιος. Τό ίδιο συμβαίνει μέ τό γέλιο τού άπατηχικου συζύγου πού άγνοεί τό άτύχημά του και πού γελά μέχρι δακρύων για τήν άγνοια ένός άλλου άπατημένου.

Ο ΣΝΟΜΠ

Ό σνόμπ δέ γελά σχεδόν ποτέ. Ό σνόμπ, πού δέν είναι πάντα ήλιθιος, πιστεύει πώς είναι ό άξονας και τό έπίκεντρο τού κόσμου. Γι' αυτό μισεί τους άλλους σνόμπ πού τολμούν νά πιστεύουν κι αυτοί τόν έαυτό τους κέντρο τού κόσμου. Υπάρχουν έτσι στά ψυχιατρεία τρελοί χαμογελαστοί και συμπαθητικοί πού πιστεύουν πώς είναι Ναπολέοντες ή Χριστοί. Οι τρελοί αυτοί είναι καλοί, ευγενικοί και ήρεμοι. Όμως γίνονται τρελοί μανιασμένοι άν συναντήσουν ένα σφετεριστή, δηλαδή έναν άλλο Χριστό ή έναν άλλο Ναπολέοντα. Τέτοιο είναι τό μίσος μεταξύ τών σνόμπ. Ό σνόμπ χαμογελά από αυτοϊκανοποίηση, έξ αίτίας τής γενικής του άνωτερότητας σέ σχέση μέ τό σύνολο τής ανθρωπότητας. Δέν γελά μέ ό,τι μās κάνει νά γελάμε: δέν μπορεί νά συμβεί μιá ξαφνική άπολύτρωσή του από σύμπλεγμα μειονεκτικότητας άφού είναι άνώτερος απ' όλα και απ' όλους. Όμως γελά άπολαυστικά μέ πράγματα πού μās είναι άδιάφορα. Ό σνόμπ π.χ. είναι μέ πείσμα προσηλωμένος στήν άριστοκρατία, γιατί όνομάζεται Ντυραν ή Μπαρμπαρέν. Πιστεύει στά σοβαρά πώς οι στρατάρχεις ντε Μονμωρασύ κατέλαβαν τόν πλανήτη μας πολύ πριν απ' τους Μπαρμπαρέν. Αν τού άποκαλύψουν πώς ό τωρινός στρατάρχης, τόν όποιο χαίρετση μέ μεγάλο σεβασμό χθες στή δούκισσα ντε Γκερμάντ, δέν είναι παρά ένας Άρμένιος άφρονιστήρικός πού συνελήφθη σήμερα τό πρωϊ για άπάτη και πώς όνομαζόταν Άμπονεσιάν, ό σνόμπ, τότε θα γελάσει και μ' όλη του τήν καρδιά. Τό μόνο σύμπλεγμα μειονεκτικότητας εξαφανίστηκε στιγμιαία έξ αίτίας ένός μόνον προσώπου.

Έτσι όταν δέ γελά κι όταν γελά ό σνόμπ άποδεικνύει άπόλυτα τήν όρθότητα τής άποψής μας.

ΤΟ ΠΛΗΘΟΣ

Είναι πολύ γνωστό πώς τό πλήθος γελά πού εύκολα από ένα άτομο άπομονωμένο.

Τό γεγονός αυτό εξηγείται μερικά απ' τή φυσική μεταδοτικότητα ή κάλλιο από τήν εξάπλωση τής μικρής αυτής νευρικής καταιγίδας πού λέγεται γέλιο. Αυτή ή εξήγηση έχει βέβαια τήν αξία της. Σκοπεύουμε όμως νά συμπληρώσουμε τήν εξήγηση τού γέλιου τού πλήθους μέ μιá άλλη αίτία, πού έχει ψυχολογικό χαρακτήρα. Μιά πού τό γέλιο είναι έκφραση συναίσθηματος άνωτερότητας, κανείς δέ θέλει νά είναι λιγότερο άνώτερος απ' τό διπλανό του. Γι' αυτό άκριβώς οι άπλοι άνθρωποι στό θέατρο γελάνε τόσο έλεύθερα και δυνατά. Είναι σά νά συμμετέχουν σέ κάποιον διαγωνισμό. Αντίθετα, οι πολύ μορφωμένοι και λεπτοί άνθρωποι δέν τολμούν νά γελάσουν πολύ θορυβώδικα, γιατί ή διακήρυξη τής άνωτερότητας δείχνει κακό γούστο. Τέλος οι ματαιόδοξοι δέν γελούν πολύ. Καμμιά φορά στό πιό άστείο σημείο ένός βουλευβαρδιέριου έργου, τους βλέπουμε νά παίρνουν ύψος περιφρονητικό. Μās λέν έτσι πολύ καθαρά: «Η άνωτερότητά μου σέ σχέση μ' αυτά τά πράγματα είναι τόσο μεγάλη, πού δέν καταδέχομαι νά τή δείξω».

Η ΑΔΙΑΦΟΡΙΑ

Ένας έχθρος τού Γέλιου είν' ή Άδιαφορία. Υπάρχουν άνθρωποι πού κάτω απ' τήν επίδραση μιás άρρώστιας ή τής ηλικίας — κύριου συντελεστή τής σκληρώσης — παύουν ξαφνικά νά γελούν ή νά κλαίνε και φαίνονται όλοκληρωτικά άπορροφημένοι από κάποιον έσωτερικό άγχος: τό βλέμμα τους

έχει αλλάξει σημασία. Λίγο τους ενδιαφέρει αν είναι κατώτεροι ή άνωτεροι από κάποιον άλλον άνθρωπο. Τη στιγμή αυτή έμαθαν πόσο είθραυστο είναι ή ανθρώπινη ζωή, και πόσο μικρή διαφορά υπάρχει ανάμεσα σ' έναν άνθρωπο όρθιο και σ' αυτόν που πέφτει στη σκιά. Κ' είναι μάλιστα τόσο μικρή, που δεν την διακρίνουν πιά. Είν' αλήθεια πώς όποιος αντιμετωπίζει κατά μέτωπο το εύγενικό και μεγαλόπρεπο πρόβλημα του Θανάτου και το ψέμα του Χρόνου, που μάς μεταχειρίζεται όλους με τον ίδιο τρόπο, αυτός δεν αισθάνεται άνωτερος κανενός. Αυτός είν' ο λόγος που δέ γελά πιά. Θά'πρεπε για να ξεσπάσει σε γέλια, να ανακαλύψει το άθάνατο νερό και να βεβαιωθεί πως θά ζήσει αιώνια.

ΤΟ ΑΡΝΗΤΙΚΟ ΓΕΛΙΟ

Είπαμε πώς: «Δέ γελώ με την άνωτερότητά μου, μα γελώ με την κατωτερότητά σου». Έτσι ο άνθρωπος που γλύστρησε πατώντας την μπανανόφλουδα μ' έκανε να γελάσω—από μακριά— με γέλιο θετικό. Πλησιάζω κι αναγνωρίζω τον προσωπικό έχθρό μου. Γελώ με γέλιο άρνητικό, γιατί αυτός ά κ ρ ι β ω ς έπεσε. Λέω: «Καλά να πάθει». Γελώ εις βάρος του και όχι πιά για χάρη μου. Γι' αυτό τ'ά θύματα γελούν σάν κρεμαστέι ό δήμιοι. Όταν το άρνητικό γέλιο δεν μειώνεται σε ένταση από μι' έλαφρή δόση θετικού γέλιου, ονομάζεται «σαρκασμός».

ΓΕΛΙΟ ΠΡΟΣΒΑΗΤΙΚΟ

Όλες οι σατιρικές έφημερίδες, άπ' όταν παρουσιάστηκαν, δεν είναι παρά μι' εβδομαδιαία έκθεση τών αδυναμιών, τών σφαλμάτων, ή τών ελαττωμάτων τών προσωπικοτήτων ή, το λιγότερο, αυτών που ζυπνούν τη ζήλεια του πλήθους. Οι έφημερίδες αυτές δεν μιλούν ποτέ για τούς ταπεινούς, εκτός αν τούς υπερασπίσουν ή τούς κολακεύουν. Όμως με ανέκδοτα, που δέ δείχνουν πάντα κακία, με διαλόγους, που δεν είναι πάντα έφεύρεση τής φαντασίας, βάζουν τούς εύτυχεις του κόσμου τούτου σε κατάσταση μειονεκτικότητας μπροστά στον άναγνώστη, που γι' αυτό το λόγο είναι ένθουσιασμένος. Κάθε λοιπόν σατιρική έφημερίδα, κάτω από οποιοδήποτε καθεστώς, είναι αναγκαστικά επαναστατική έφημερίδα, γιατί κάνει το λαό να αισθάνεται ζωνρά την κατωτερότητα τών κυβερνητών του. Το γέλιο λοιπόν που προκαλούν αυτό του είδους οι έφημερίδες δεν είναι το θετικό γέλιο... Πολλοί άπ' τούς άναγνώστες τους, ταλαιπωρημένοι άπ' την άθλιότητα τών χρόνων που ζούμε, δέ σκέφτονται καθόλου την άνωτερότητά τους, μα άποκλειστικά την κατωτερότητα τών προσώπων που σατιρίζονται. Η σκέψη πώς ό πλούσιος τραπεζίτης κινδυνεύει να χρεωκοπήσει, πώς ό άγιος μητροπολίτης έχει έρωμένη, ή πώς ή γυναίκα του διάσμου τενόρου τόν άπατά, γοητεύει το πλήθος, και τ'ά γέλια που προκαλεί έχουν ένα χαρακτηρισμό έκδικησης. Μπορεί επίσης να υποστηριχθεί πώς αυτές οι έφημερίδες καταπραίνουν την όργη του λαού, γιατί εξασθενίζουν την ιδέα που ό λαός έχει για την εύτυχία τών μεγάλων και μετριάζουν τη ζήλεια και το μίσος με μι'ά δόση περιφρόνησης ή κι άκόμη, σ' όρισμένες περιπτώσεις, οίκτου.

Ο ΛΕΜΟΥΑΝ, Ο ΟΙΔΙΠΟΥΣ ΚΙ Ο ΣΑΡΛΩ

Ό φίλος μου Λεμουάν, που είναι φιλόσοφος, μένει σ' ένα σπίτι τής όδοϋ Μπλάνς, σ' ένα μικρό δωμάτιο δίπλα στο δικό μου. Έξ αίτιας κάποιου δυστυχήματος, έχει ένα πόδι πιό κοντό από το άλλο. Αυτό δεν τόν έκανε λιγότερο εύθυμο. Ένα βράδυ χτύπησε δυνατά το μεσότοιχο πολλές φορές. Κατάλαβα πώς αυτό σήμαινε επείγουσα πρόσκληση κ' έτρεξα. Ήταν όρθιος στη μέση του δωματίου του, άκίνητος και σοβαρός. Μου λέει: «Κοιτάξέ με!» Τόν κοιτάξα κ' άκουσα τη συνέχεια:

—«Είμαι, λέει, στο θέατρο. Βλέπω το Μουνέ Σουλύ να παίζει Οιδίποδα». Χαμήλωσε προς τη μεριά του πιό κοντού ποδιού του, καμπούριασε τη ράχη του και πάνω άπ' τ'ά χέρια του κοίταξε το ταβάν με βλέμμα ύψωμένο προς το μέτωπό του. Ψιθύρισε τραγικά «Τοτοτοί, Τοτοτοί!». Πρόσθεσε τέλος: «Είμ' ένα πλήθος θηλικό». Έγτερα έγκατέλειψε τη στάση του κι όρθώθηκε άπότομα προς τη μεριά του μακρύτερου ποδιού του. —«Παρακολουθώ τώρα μι'ά ταινία του Σαρλό», είπε. Έβαλε τ'ά χέρια στις τσέπες, πέταξε προς τ'ά εμπρός το πηγούνι του και, κοιτάζοντας το πάτωμα, φώναξε: —«Ω! Πόσες κλωτσιές στά πιανά του!». Γελώντας δυνατά, παρακολούθησε με το βλέμμα τη σύγκυση του ανθρώπακού και είπε: «Είμ' ένα πλήθος άρσενικό». Έγτερα από μι'ά στιγμή σιωπής, πρόσθεσε.

—«Κατάλαβες. Πήγαινε να κοιμηθείς. Έχω δουλειά». Μ' έβγαλε έξω με κάμπουσες είλικρινείς και γενναιοδώρας, μα ασχρές ευχές.

Η θεωρία του φίλου μου φιλόσοφου θά μάς βοηθήσει να καταλάβουμε, στο θέατρο, το μηχανισμό του «σφουρίματος του ήθοποιου». Είν' αλήθεια πώς, πραγματικά, όταν βλέπω Οιδίποδα, ή μεγαλοφύα του Σοφοκλή και του Μουνέ Σουλύ με συγκλονίζουν. Ό θαυμασμός, ή συγκίνηση, ό φόβος, με κυριαρχούν και με παραλύουν. Είμαι ήθλυ. Όμως μ' όλο που γι' αυτό ήθρα, δεν μου πολυαρέσει να είμαι ήθλυ. Έγάρχει μέσα μου κάτι που είναι πανέτοιμο να ξεγερωθεί και που δεν περιμένει παρά μι'ά εύκαιρία. Άς γλυστρήσει κι άς πέσει ό ύπέροχος Μουνέ Σουλύ, άς ξεφύγει άπ' το χέρι του το σπαθί, άς χάσει την περούκα του ένας κομπάρσος, και τότε, άμέσως, το άρρεν που βρίσκεται μέσα μου παίρνει έκδικηση, ξεσπώντας σε γέλιο τραναχτό, διακηρύσσω μεγαλόφωνα πώς τ'ά πρόσωπα που με τρόμαξαν είναι κατώτερα από μένα. Από μένα που είμαι άνωτερος όλων. Αυτή ή γελόια ματαιοδοξία που έχει ανάγκη να έκδηλωθεί, είν' άπαραίτητη στη ζωή, γιατί είναι αυτή ή ίδια ή βάση του ένστικτου τής αυτοσυντήρησης.

Ο ΟΙΚΤΟΣ

Ένας φιλόσοφος άναγνώστης θά μπορούσε να προβάλει σ' αυτό το σημείο μι'ά σοβαρή αντίρρηση: «Όστε λειπτόν» θά'λεγε, «το γέλιο είναι το χαρακτηριστικό γνώρισμα του ανθρώπου και, κατά τη γνώμη σας, το γέλιο δεν είναι τίποτε άλλο άπό τη ματαιόδοξη έκφραση κάποιας άνωτερότητας ή ή σκληρή διαπίστωση τής κατωτερότητας ενός άλλου. Όμως ξέρουμε καλά πώς υπάρχουν άνωτερότητες που δεν μάς κάνουν να γελάμε και κατωτερότητες που μάς φέρνουν δάκρυα στα μάτια. Ό άνθρωπος νιώθει αισθήματα άλλωτικά άπό τη ματαιοδοξία και τη ζήλεια». Συμφωνώ με τόν άναγνώστη μου, και το κεφάλαιο τούτο σικοπό έχει να του άπαντήσει.

Δυό συναισθήματα σταματούν το Γέλιο, ό Οίκτος ό κ' χλωμός έαδελφός του, ό Φόβος. Νιώθουμε οίκτο σημαίνει πώς αισθανόμαστε τόν έαυτό μας έσο μ' ένα άλλο ανθρώπινο πλάσμα, που υποφέρει και που φοβόμαστε μήν υποστούμε τη μοίρα του, γιατί νιώθουμε, εκείνη τη στιγμή πώς άνήκουσε στο ίδιο είδος και πώς δεν έχουμε καμμιά άνωτερότητα, μπροστά στη μοίρα τουλάχιστον, ως προς τη συγκεκριμένη συμφορά που προκαλεί τόν οίκτο μας κι άπειλεί κ' έμάς τούς ίδιους. Έτσι όλοι οι υπάλληλοι θά συγκινηθούν άπ' το άτύχημα ενός δασκάλου οικογενειάρχη που στις 31 Δεκεμβρίου, έχασε άπ' την τσέπη του το μισθό του. Άν μάθουμε πώς ό τάδε άμερικάνος δισεκατομμυριούχος, έχασε έκατό χιλιάδες δολάρια κι αυτοκτόνησε άφροντας την οικογένειά του κατεστραμμένη, δέ θά νιώσουμε κανένα οίκτο, για τόν άπλούστατο λόγο ότι κανείς άπό μάς δέ διατρέχει τόν κίνδυνο να χάσει έκατό χιλιάδες δολάρια.

Όστόσο δεν πρέπει να περιφρονούμε καθόλου τόν οίκτο όσο κι αν οι αίτιες που τόν προκαλούν είν' έγωιστικές, οι συνέπειές του είναι ώρατες κ' εύγενικές. Μοιάζει με το Γέλιο, το ιδιαίτερο γνώρισμα του ανθρώπου, και το Γέλιο σταματά εκεί όπου άρχίζει ό Οίκτος. Νά ό μηχανισμός αυτής τής περικοπής: Μπροστά μου ένας ματαιόδοξος άνθρωπος καταραχλικός με γουόπο φοβερό σε μι'ά ξύλινη σκιά. Γελώ με γέλιο πλήρες. Έγώ δεν έπεσα, έχω γερά γόνατα, είμαι κύριος τών κινήσεών μου, ξέρω να κατέβω μι'ά σκιά. Είμαι εύχαριστημένος άπ' τόν έαυτό μου. Έπί πλέον έπεσε αυτός που πριν λίγη ώρα όρδωνε το κορμί του και μάς μιλούσε άπό το ύψος του μεγαλείου του. Είμαι γοητευμένος με το καταραχύλιό του. Κατεβαίνω γρήγορα τη σκιά για να μαι παρών στον έξευτελισμό του. Όμως δεν είναι καθόλου ταπεινωμένος. Δεν κουνιέται πιά, δέ βγάζει λέξη, άναπνέει βαριά, άφρίζοντας. Έπαθε θλάση τής σπονδυλικής στήλης. Δέ γελώ πιά. Έχω κ' έγώ σπονδυλική στήλη τόσο εύθραυστη όσο κ' ή δική του μπορεί να πάθω κ' έγώ ρόγχο, μπορεί κ' έγώ να πεθάνω. Ποιοι είναι αυτοί οι ήθλιοι που γελούν στο κεφαλόσκαλο; Νιώθω μεγάλο οίκτο, συγκινούμαι με το δυστύχημα του όμοίου μου, δηλαδή με τόν έαυτό μου. («Δεν είμαστε τίποτε», λέμε βλέποντας ένα νεκρό. Δέ λέμε «Αυτός δεν ήταν τίποτε»). Ό οίκτος είναι ή τρυφερή μορφή του φόβου, είναι ό φόβος του έζυπνου, του ευφάνταστου, του προβλεπτικού.

Το παράδειγμα που άναφέραμε είναι βάνουσα διδακτικό. Στη ζωή, τ'ά σύνορα που χωρίζουν το γέλιο από τόν οίκτο, πολύ σπάνια είναι τόσο σαφή κ' υπάρχουν άνάμεσα σ' αυτά τ'ά δυό αυτό που οι τελωνειακοί ονομάζουν έλευθερά ζώνη. Έπί πλέον, μ' άφορητή το ίδιο γεγονός που θά κάνει αυτόν που γελά να

περάσει απ' τὸ γέλιο στὸν οἶκτο, ὅλοι ὅσοι γελοῦν δὲν φτάνουν στὰ σύνορα τῆν ἴδια στιγμή. Ἰπάρχουν ἄνθρωποι πού θά ἐξακολουθοῦν νά γελοῦν ὅταν οἱ ἄλλοι ἀρχίζουν νά κλαίνε. Ὁ εὐφύεστερος θά εἶν' αὐτός πού πρῶτος θά σταματήσει τὸ γέλιο. Αὐτός πού θά γελά τελευταῖος θά εἶναι σίγουρα ὁ πιὸ κουτός, ἐκτός ἂν ἔχει κάποιο προσωπικό λόγο γιά νά παρατείνει τὸ γέλιο του. Γνώρισα π.χ. κάποιο ἀνόητο καί φαντασμένο πρόσωπο, πού σέ βάρος του μιὰ φιλική συντροφιά σκάρωνε κάθε εἶδους φάρσες πού ξεπερνοῦσαν συχνά τὸ μέτρο καί τὸ καλὸ γούστο. Ὁ καημένος ἀρρώστησε σχεδόν. Δὲ μᾶς ἔκανε πιὰ νά γελάμε κ' ἔτσι ἐγκαταλείψαμε τὸ παιχνίδι. Μονάχα ἕνας ἀπὸ μᾶς συνέχισε κ' εἰδείχνε πὼς ἐνιωθε μεγάλη εὐχαρίστηση νά σκηνοθετεῖ φάρσες ἀληθινὰ σκληρές. Ἦταν ἕνας ἐξυπνος ἄνθρωπος, κ' ὅμως μᾶς ἰστοροῦσε τίς διαβολιές του γελῶντας ἀνοιχτόκαρδα, καί πολὺ εὐκρινά. Ἀργότερα ἔμαθα πὼς ὁ ἀνόητος ἐκεῖνος ὑπῆρξε ἐραστής τῆς γυναίκας του καί πὼς ὁ ἴδιος τὸ ἔξερε. Αὐτός πού γελοῦσε, γελοῦσε μὲ γέλιο ἀρνητικό, πού εἶναι ἄγριο καί τρέφεται ἀπὸ τὴ δυστυχία τοῦ προσώπου πού κοροϊδεύει. Ὁ οἶκτος λοιπὸν εἶναι ὁ ἐχθρὸς τοῦ ἀληθινοῦ γέλιου, γιατί προκαλεῖται ἀπ' τίς ἴδιες αἰτίες, καί τὸ ἀντικαθιστᾷ μόλις γεννηθεῖ.

Ο ΦΟΒΟΣ, ΕΧΘΡΟΣ ΤΟΥ ΓΕΛΙΟΥ

Ὁ ἄλλος ἐχθρὸς τοῦ γέλιου εἶναι ὁ Φόβος. Ὁ φόβος εἶναι ἡ ὁμολογία τῆς κατωτερότητάς μὲς μπροστά σ' ἕναν ἄλλον ἄνθρωπο, σ' ἕνα ἄγριο θηρίο ἢ, πιὸ ἀόριστα, μπροστά στις συνθήκες. Ἡ νίκη τοῦ Φόβου πάνω στὸ Γέλιο, εἶναι πολὺ πιὸ γρήγορη ἀπὸ τὴ νίκη τοῦ Οἶκτου. Πραγματοποιεῖται μέσα σὲ μιὰ στιγμή.

Ἡ γλώσσα ἐκφράζει μὲ σαφήνεια τὸν ἀνταγωνισμό τοῦ Γέλιου καί τοῦ Φόβου. (Δὲν εἶχα διάθεση νά γελάσω, οἱ ἀπειλές σου μὲ κάνουν νά γελῶ κ.λ.π.). Ἀς ριψοκινδυνεύσουμε σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο ἕνα συλλογισμό, γιά νά ἐπιβεβαιώσουμε τὴν ὀρθότητα τῆς ἀποψῆς μας. Ὁ φόβος ἐκφράζει ἕνα συναίσθημα μειοψηφικότητας. Ὅμως ὁ φόβος εἶναι τὸ ἀντίθετο τοῦ γέλιου. Ἄρα τὸ γέλιο ἐκφράζει ἕνα συναίσθημα ἀνωτερότητας.

Μποροῦμε νά φαντασθοῦμε, ἕνα μπαλέτο πάνω στὸ ἀκόλουθο θέμα: Δυὸ ἐρατευμένοι μαζεῖουν λουλούδια μέσα σ' ἕναν ἀρχαῖο κῆπο. Ἐαφνικά φθάνει ἕνας ἄνθρωπος πού φορεῖ στὸ πρόσωπο μιὰ ἀστεία μάσκα μὲ μεγάλη μύτη, αὐτιά σάν κουνουπίδι, μέτωπο προσημένο, μάτια σχεδόν κλειστά: Γέλιο καί χαρούμενος χορὸς. Ἐαφνικά ὁ προσωπιδοφόρος σωριάζεται βρογγίντας. Οἱ χορευταὶ πλησιάζουν καί τὸν ἀγγίζουν: Δὲν πρόκειται γιά μάσκα μὰ γιά τὸ πρόσωπο του. Ὁ ἄνθρωπος ὑποφέρει φριχτά. Ἰσως τὸν κέντησε ὀλόκληρο μελίσσι. Τοῦ πλέουν τὸ πρόσωπο μὲ καθαρὸ νερὸ καί χαϊδεῖουν τὸ ἀστεῖο πρόσωπό του. Χορὸς τοῦ οἴκτου. Ὁ δυστυχημένος συνέρχεται. Ψιθυρίζει: «Μὴ μ' ἀγγίζετε, εἶμαι λεπρός». Χορὸς τοῦ φόβου πού ἄλλωστε δὲν εἶναι παρὰ ἄτακτη φυγή. Μποροῦμε ἐπίσης ν' ἀρχίσουμε ἀπ' τὸ τέλος, ὅποτε, θά'γαμε ἕνα ἄλλο μπαλέτο μὲ τὴν ἴδια συνοχή. Δὲν συνιστᾷ καθόλου τὴν ἄμεση ἐκτέλεση τοῦ χορογραφικοῦ αὐτοῦ κομματιοῦ. Φωτίζω ἀπλῶς μ' αὐτὸ τὴν ἀποψή μου, γιατί δείχνει πὼς τὸ ἴδιο ἀντικείμενο μπορεῖ νά ἐμπνεύσει τὰ τρία αὐτὰ αἰσθήματα καί πὼς δὲν ἔχει σημασία τὸ ἀντικείμενο καθαυτὸ μὰ ἡ ἰδέα πού ἐμεῖς ἔχουμε γι' αὐτὸ κ' οἱ σχέσεις ἀνάμεσα στὸ ἀντικείμενο καί σὲ μᾶς τοὺς ἴδιους.

ΠΕΣ ΜΟΥ ΜΕ ΤΙ ΓΕΛΑΣ...

Νά τέλος μερικὲς παρατηρήσεις πού θεωροῦμε σημαντικές. Ἐλπίζουμε νά ἀποδείξουμε πὼς τὸ γέλιο γεννιέται ἀπ' τὴ σύγκριση ἀνάμεσα σ' αὐτὸν πού γελά κ' ἕναν ἄλλον ἄνθρωπο, πὼς εἶναι δηλαδὴ τὸ ὑλικὸ ἀποτέλεσμα μιᾶς διανοητικῆς πρά-

ξης, πού συνίσταται στὴν καθιέρωση μιᾶς σχέσεως. Κ' ἡ δυνατότητα καθιέρωσης σχέσεων, ἀποτελεῖ τὸν ὄρισμὸ τῆς λογικῆς. Γι' αὐτὸ ἀκριβῶς τὸ γέλιο εἶναι τὸ ἰδιαιτερο γνῶρισμα τοῦ ἀνθρώπου.

Ἐξ ἄλλου φαίνεται πὼς στὰ ζῶα δὲ λείπει ὀλοκληρωτικά ἡ λογική. Εἶναι βέβαιο πὼς ἀντιλαμβάνονται καθαρὰ μιὰ σχέση: τὴ σχέση πού τὰ βάζει ἀντιμέτωπα μὲ τὸν ἐξωτερικὸ κόσμο. Ἔτσι, τὸ ζῶο, ὅταν νιώσει μεγάλη χαρὰ ἢ μᾶλλον μεγάλη εὐεξία, αἰσθάνεται ἀνώτερο ἀπ' ὅλα ὅσα τὸ περιβάλλον καί γελά μὲ τὸν τρόπο του. Τὸ λάλημα τοῦ πετεινοῦ δὲν εἶναι βέβαια τὸ θριαμβευτικὸ ἄσμα τοῦ ἀφέντη πού πιστεύει πὼς ξαναζωντανεύει τὸν ἥλιο. Ὅμως ἴσως νά εἶναι ἕνα ξέσπασμα γέλιου πού χαιρετίζει τὴν ἐπιστροφή τοῦ προστατευτικοῦ φωτός, τὸ τέλος τοῦ νυχτερινοῦ τρόμου, τὴ φυγὴ τῆς κουκουβάγιας, τὴν ἀνάσταση τοῦ ἴδιου τοῦ πουλιοῦ. Τὸ κελάϊδημα τοῦ ἀηδονιοῦ, τὴν ἐποχὴ τῶν ἐρώτων, δὲν εἶναι ἴσως παρὰ τὸ τρισευτυχισμένο γέλιο τῶν νεονύμφων. Εἶναι ἀξιοσημείωτο πὼς ὅλα τὰ ζῶα, σὲ περίοδο σεξουαλικῆς διέγερσης, τὴ στιγμή δηλαδὴ πού εἶναι ἔτοιμα νά δημιουργήσουν ζῶα, βγάζουν εἰδικές φωνές, πού δὲν εἶναι ἄλλο ἀπὸ τὸ γέλιο τῶν ζώων, γέλιο σπάνιο καί χωρὶς μεγάλη ποικιλία, στὰ μέτρα τῆς νόησής τους.

Ἡ ἀποψὴ πὼς τὸ γέλιο γεννιέται ἀπὸ τὴ σχέση, ἀνάμεσα στὸν ἄνθρωπο πού νομίζουμε πὼς εἴμαστε καί στὴν κρίση μὲς ἕναν ἄλλον ἄνθρωπο, μᾶς φαίνεται πλούσια σὲ ἐπακόλουθα.

Πρῶτα-πρῶτα, ἐξηγεῖ γιατί δὲ γελάμε ὅλοι μὲ τὰ ἴδια κωμικὰ πράγματα.

Ἀς χρῆσιμοποιήσουμε σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο, μιὰ μέθοδο μέτρησης, ἀπλή καί βάρβαρη, μὰ καθαρὴ: Ἀς ὑποθέσουμε πὼς ἡ κλίμακα τῆς ἀξίας τῶν ἀνθρώπων φθάνει ἀπ' τὸ 1 ὠς τὸ 100 καί πὼς δίνω στὸν ἑαυτὸ μου (δίκαια ἢ ἀδίκαια, μὰ πιὸ συχνὰ ἀδίκαια) τὴν ἀξία 61. Τὰ παθήματα τοῦ 27 καί τοῦ 34 δὲν μὲ κάνουν νά ξεκαρδιόμασται στὰ γέλια, γιατί δὲν ἔχω ἀνάγκη νά ἀποδείξω τὴν ἀνωτερότητά μου σὲ σχέση μ' αὐτούς. Τὴν ἔχω διαπιστώσει, ἀπὸ καιρὸ καί δὲν ἔχω τὴν παραμικρὴ ἀμφιβολία γι' αὐτὸ. Ἀντίθετα ὁ 12 κ' ὁ 14 θά εἶναι ἐνθουσιασμένοι μὲ τὰ σφάλματα καί τίς γκάφες τοῦ 31 καί θά νιώσουν ἐξαιρετικὴ εὐχαρίστηση μὲ τὰ χοντρά λάθη τοῦ 42 πού ἔμένα, τὸν 61, θά μ' ἀφήσουν ἀδιάφορο. Ἰπάρχουν σίγουρα κωμικὲς πράξεις πού κάνουν μὲ δόξα κερὴ αἰθουσα νά γελά. Εἴπαμε παραπάνω, πὼς αὐτὸ συμβαίνει μὲ τὸ γέλιο γιά τὴν ἐκτέλεση ἢ τὴν ἀνωμαλία τῶν φυσικῶν ἢ ζωικῶν λειτουργιῶν, πού μπροστά τους εἴμαστε ὅλοι ἴσοι. Ὅμως, πρὶν ἀπ' ὅλα, πρέπει νά παρατηρήσουμε, πὼς καθένα ἀπ' αὐτοὺς πού γελοῦν, γελά μὲ τὸν τρόπο του, πὼς γελά λιγότερο ἢ περισσότερο ἔντονα, καί πὼς αὐτὸ τὸ γενικὸ ξέσπασμα γέλιου ἀποτελεῖται ἀπὸ χίλια ἀτομικὰ γέλια, τὸ καθένα διαφορετικὸ ἀπὸ τὸ ἄλλο. Ἀπ' τὴν ἄλλη μεριά, μιὰ προσεκτικὴ ἐξέταση, θά μᾶς βοηθοῦσε ν' ἀνακαλύψουμε καμμιά εἰκοσαριά θεατὲς πού δὲ γέλασαν, πάνω ἀπὸ ἑκατὸ πού μόλις καί χαμογέλασαν, καί δυὸ ἢ τρεῖς πού γέλασαν μὲ τὴ βλακεία αὐτῶν πού γελοῦσαν. Εἶναι λοιπὸν πολὺ φανερὸ πὼς τὸ Γέλιο εἶναι γεγονὸς προσωπικὸ κ' εἶναι ἐξ ἴσου φανερὸ πὼς τὸ Γέλιο εἶναι πάντα στὰ μέτρα τοῦ προσώπου πού γελά. Πραγματικά, ὅταν ξέρομε τὸν ἕνα ἀπὸ τοὺς δυὸ ὅρους μιᾶς ἀπλῆς σχέσεως (τὴν αἰτία τοῦ Γέλιου) καί τὸ ἀποτέλεσμα τῆς διανοητικῆς πράξης πού φανέρωσε τὴ σχέση (τὸ Γέλιο τοῦ ὁποῖου ἢ διάρκεια καί ἡ ἔνταση ἔχουν σημασία), εἶναι εὐκόλο νά υπολογίσουμε τὸν δεῦτερον ὄρο τῆς σχέσεως, δηλαδὴ τὴν προσωπικότητα τοῦ ἀτόμου πού γελά. Θά συνοψίσουμε τοῦτο τὸ συλλογισμό μ' ἕναν τύπο, πού ἀποτελεῖ τὸ συμπέρασμα τῶν σημειώσεων μᾶς: «Πές μου μὲ τί γελάς, νά σοῦ πῶ ποιὸς εἶσαι».

Μετάφραση, ΤΑΚΗ ΔΡΑΓΩΝΑ

